

Kultuuriministeerium

Kultuuripärandi digitaalse säilitamise töögrupp

**EESTI KULTUURIPÄRANDI
DIGITAALSE SÄILITAMISE
RIIKLIK STRATEEGIA
2004—2007**

Oktoober 2003

PREAMBULA

Kultuuripärand

on rahva ajalooline mälu, põlvest põlve pärandatav informatsioon, mille sisukus ja terviklikkus on üheks rahva identiteedi ja kestmise aluseks.

Rahvuslik kultuuripärand piiritleb rahvuse kultuuriruumi, selle seisundi ja arengu iseärasused. Kultuuripärandiga seonduval on määrav tähendus riigi kultuuripoliitikale.

Rahvusliku kultuuripärandi säilitamine

on eesti rahva ja Eesti riigi kohus maailmakultuuri ees. Rahvusliku kultuuripärandi säilitamise kohustuse sätestab Eesti Vabariigi põhiseadus.

Kultuuripärandi säilitamine kui üldriiklik ülesanne peab olema riigi poolt tagatud seadusandliku toe ja rahalise abiga. Ainult sellisel juhul saab olla tagatud kultuuripärandi kasutatavus ja kättesaadavus jätkusuutliku ühiskonna arenguks kõikidele ühiskonnaliikmetele.

Kultuuripärandi kui terviku järjepidevat hoitust tuleb teostada igapäevaselt ka selle pärandiosa suhtes, millel täna ei ole silmanähtavat päevakajalist või poliitilist tähtsust. Erilist tähelepanu vajab hävimisohtu sattunud kultuuripärand.

Temaatika olulisuse tõttu vajab rahvusliku kultuuripärandi kui terviku kaitsmine riiklikku kokkulepet ehk strateegiat.

Riiklikus strateegias

ehk kokkuleppes on oluline määratleda kultuuripärandi säilitamise lühiajalised ja kaugemad eesmärgid ning vahendid selle saavutamiseks. Strateegia ellurakendamiseks koostatakse tegevuskava, kus on töötappide eest vastutajatega tähtajaliselt kokku lepitud ressursside kasutamine ja vahendite valik (või nende loomine) püstitatud eesmärkide saavutamiseks. Hävimisohus kultuuripärandi säilitamine nõuab sageli erakorralisi kokkuleppeid ja kiiret sekkumist tagavaid vahendeid.

Kultuuripärandi digitaalse säilitamise strateegia

pöörab kõrgendatud tähelepanu nn digitaalselt sündinud kultuuripärandile kui kultuuripärandi äärmiselt kõrges hävimisohus osale, kuid käsitleb ka digiteerimise abil loodava kultuuripärandi säilitamist.

Tõdemus, et digitaalselt sündinud teabe säilitamiseks puudub Eestis nn digitaalne hoidla ja kogu selle säilitusviisiga kaasnev töökorraldus, on tinginud Kultuuriväärtuste Säilitamise Nõukogu ja Kultuuriministeeriumi kiire reageerimise ning käesoleva strateegia valmimise.

Kultuuripärandi digitaalse säilitamise strateegia puhul tuleb arvestada järgmisi asjaolusid:

1. See strateegia moodustab vaid osa kultuuripärandi kui terviku säilitamise strateegiast.
2. Kultuuripärandi säilitamise strateegiliste probleemide lahendamine peab muutuma eesti kultuuriruumi lahutamatuks ja enesestmõistetavaks osaks.
3. Kuna Eestis puudub üldine kultuuripärandi säilitamise strateegia, rõhutab käesolev strateegia säilitamise terviklahenduste olulisust ning toob välja digitaalse kultuuripärandi säilitamise spetsiifilised probleemid.

Digitaalse kultuuripärandi säilitamise olulisus tõstatab teravamalt kui kunagi varem kogu kultuuripärandi säilitamise küsimused ja vajakajäämised nende lahendamisel. Kultuuripärandi digitaalse säilitamise strateegia tegevuskavas on tehtud esimesed sammud (ettepanekud) puuduste kõrvaldamiseks.

KULTUURIPÄRANDI DIGITAALSE SÄILITAMISE STRATEEGIA

Eesmärk

Eesti kultuuripärandi digitaalse säilitamise riikliku strateegia eesmärk on saavutada erinevate mäluasutuste ja muude kultuuripärandiga tegelevate institutsioonide koostöö kaudu sünergia, kujundada ühtne vaade kultuuripärandile, selle digiteerimisele ning digiteeritud või digitaalsena sündinud kultuuripärandi säilitamisele.

Kultuuripärandi digitaalsena säilitamise eesmärk on nüüdisaegsel tasemel tagada kultuuripärandi kui terviku säilumine ning sobivaima tehnoloogia abil kindlustada kultuuripärandi kättesaadavus avalikkusele.

Euroopa Liidu digiteerimisprogrammidega ühised põhimõtted

Eesti kultuuripärandi digitaalse säilitamise strateegia

- juhindub Euroopa Liidu *eEurope 2002 Action Plan* (2000) raames liikmesriikides rahvuslike digiteerimise arengukavade ja strateegiate loomiseks käivitatud programmi põhimõtetest;
- toetub Lundi põhimõtetele — Euroopa Liidu liikmesriikide 2001. aasta Lundi nõupidamisel kokku lepitud rahvuslike digiteerimise arengukavade põhialustele (*Lund Principles*);
- järgib Euroopa Komisjoni jaoks Lundi põhimõtete alusel koostatud liikmesriikide tegevusplaani, mis toob esile ühise vastutuse ja koostöövajaduse nii alt-üles suunal ehk mäluasutuste töös kui ka ülalt-alla suunal ehk riiklike strateegiate väljatöötamisel.

Strateegilised põhimõtted Eesti kultuuripärandi digitaalsel säilitamisel

- Kultuuripärandi digitaalne säilitamine ei asenda kultuuripärandi säilitamist tervikuna.
- Erinevate valdkondade kultuuripärandi digitaalne säilitamine toimub ühtsete põhimõtete alusel.
- Eestis digiteeritavaid kultuuriväärtusi kirjeldatakse ühtsete metaandmete loetelude põhjal.
- Kultuuripärandi digitaalsena säilitamisel rakendatakse tagatiskoopiate sõltumatutes hoiukohtades säilitamise printsiipi ning tagatakse nende turvalisus.
- Kultuuripärandi digitaalsena säilitamisel ja selle kasutuskõlblikkuse tagamisel järgitakse tehnoloogilisi uuendusi ja nüüdisaegseid tehnoloogiaid.
- Digiteeritud materjale säilitatakse pikaajaliselt ja need on kättesaadavad.
- Tagatakse digiteeritud kultuuripärandi säilitamise ja kasutamisega seotud autoriõiguste kaitse.
- Digitaalse kultuuripärandi demokraatlikuks kasutamiseks luuakse nüüdisaegsed, lihtsalt kasutatavad ja kättesaadavad vahendid.
- Kultuuripärandi digiteerimist ja digitaalset säilitamist koordineeritakse riiklikul tasandil, lähtudes kultuuripärandi säilitamise üldpõhimõtetest ja tegevuskavadest.
- Üksikasjalikum info strateegiliste põhimõtete kohta on toodud strateegia Lisas 1 "Põhimõtted".

Riiklik programm ja vastutus

- Strateegia määratleb kultuuripärandi digiteerimise ja digitaalse säilitamise kui riikliku tellimuse riikliku programmi kaudu.
- Kultuuripärandit digiteeritakse mäluasutustes riikliku tellimuse alusel. Digiteerimine toimub valdkonniti kooskõlastatult ja on tagatud riikliku finantseerimisega.
- Kultuuripärandi digitaalse säilitamise strateegia on riikliku infopoliitika osa. ("Infopoliitika põhialused II").

Strateegia raamid

- Strateegia hõlmab perioodi 2004–2007. Sellele ajavahemikule vastavalt täpsustatakse strateegia eesmärgid ja tegevuskavad.
- Strateegia hõlmab rahvusliku kultuuripärandi digiteerimist ja nii digiteeritud kui ka digitaalsena sündinud kultuuripärandi digitaalset säilitamist, sõltumata kultuuripärandi füüsilisest asukohast ning juriidilisest kuuluvusest.
- Strateegia määratleb tööde teostamise valdkondade esindajad ja nende koostöö riiklikul tasemel.

Strateegilised tegevused

- Kultuuripärandi digiteerimist ja digitaalsena säilitamist koordineeriva üksuse moodustamine Kultuuriministeeriumi juurde.
- Kultuuripärandi digitaalse ja mittedigitaalse säilitamise vahelise tasakaalustatud koostöö koordineerimine Kultuuriministeeriumi poolt.
- Organisatsioonilise juhtimissüsteemi loomine ja rakendamine Kultuuriministeeriumi poolt koostöös Riigikantselei, Eesti Rahvusrhiivi ning Haridus- ja Teadusministeeriumiga.
- Riikliku programmi käivitamine Eesti kultuuripärandi digitaalseks säilitamiseks.
- Töögruppide ja ekspertrühmade moodustamine strateegiliste suundade elluviimiseks.
- Digitaalse kultuuripärandi loomise, valiku ja säilitamise terviklahenduste perspektiivplaanide ja finantseerimismudelite koostamine kultuuripärandit haldavatele valdkondadele (raamatukogud, muuseumid, arhiivid, meedia, teaduskogud jt.).
- Strateegiliste tegevuskavade koostamine kolmeks järgmiseks aastaks valdkondade perspektiivplaanide põhjal.
- Detailse tegevusplaani koostamine eelolevaks tegevusaastaks tegevuste ja projektide kaupa.
- Digiteerimise, säilitamise ja digitaalsele kultuuripärandile juurdepääsu võimaldamisega seotud projektide algatamine, ettevalmistamine, koostamine ja koordineeritud läbiviimine tulenevalt detailsest tegevuskavast.
- Digitaalse kultuuripärandi säilitamise strateegia regulaarse uuendamise skeemi loomine ja rakendamine.
- Üksikasjalikum info strateegiliste tegevuste kohta on toodud strateegia Lisas 2 "Strateegiline tegevuskava aastateks 2004–2007".

Lisad

Lisa 1. Põhimõtted

Detailne juhendmaterjal, mis on suunatud eelkõige mälu- ja valitsusasutustele. Juhendmaterjalid sisaldavad kultuuripärandi digiteerimise ja digitaalsena säilitamise põhialuseid ja kriteeriume ning juhendeid kultuuripärandi digitaalse säilitamisega seotud tegevuste läbiviimiseks.

Lisa 2. Strateegiline tegevuskava aastateks 2004–2007

Tegevuskavas on määratletud strateegia elluviimiseks vajalikud tegevused, läbiviimise aeg ja kestvus, tegijad, eelarve aastate lõikes, finantseerimisallikad, tulemused ja nende kasutamine.

Sisukord

---

1. KULTUURIPÄRANDI DIGITAALSE SÄILITAMISE STRATEEGIA.....	1
2. SISSEJUHATUS	4
2.1 STRATEEGIA TAUST	5
2.2 VAJADUS KOORDINEERIMISE JA STRATEEGIA JÄRELE.....	6
2.3 STRATEEGIA EESMÄRK	7
2.4 STRATEEGIA VÄLJATÖÖTAMINE.....	8
3. KULTUURIPÄRAND. DIGITAALNE KULTUURIPÄRAND.....	9
3.1 KULTUURIPÄRAND.....	9
3.2 DIGITAALNE KULTUURIPÄRAND	9
3.3 DIGITAALSENA LOODUD KULTUURIPÄRAND.....	10
3.4 DIGITAALSE KULTUURIPÄRANDI SÄILITAMINE EESTIS	11
3.5 VASTUTUS JA ROLLID.....	11
3.6 SOOVITUSED.....	12
KULTUURIPÄRANDI DIGITEERIMISE EESMÄRGID.....	13
4.1 DIGITEERIMISE EESMÄRGID	13
4.2 MIKS MÄLUASUTUSED TEGELEVAD DIGITEERIMISPROJEKTIDEGA ?.....	14
4.3 EESTI MÄLUASUTUSTE DIGITAALSED KOGUD JA ARENGUKAVAD.....	14
4.4 RISKID	16
4.5 VASTUTUS JA ROLLID.....	16
4.6 SOOVITUSED.....	17
5. VALIKUPRINTSIIBID KULTUURIPÄRANDI DIGITAALSEKS SÄILITAMISEKS	18
5.1 VALIKUTE TEGEMINE DIGITAALSEKS SÄILITAMISEKS.....	18
5.2 VALIKUKRITEERIUMID DIGITEERIMISEKS MÄLUASUTUSTES.....	19
5.3 VALIKUKRITEERIUMID DIGITAALSENA LOODUD MATERJALI SÄILITAMISEKS	21
5.4 RISKID	22
5.5 VASTUTUS JA ROLLID.....	22
5.6 SOOVITUSED.....	23
6. KULTUURIPÄRANDI DIGITEERIMINE.....	24
6.1 DIGITEERIMISPROTSESS	24
6.2 DIGITEERIMISPROJEKTI ETAPID	25
6.3 DIGITEERIMISE MAKSUMUS.....	25
6.4 RISKID	26
6.5 VASTUTUS JA ROLLID.....	26
6.6 SOOVITUSED.....	27
7. DIGITAALSE KULTUURIPÄRANDI KIRJELDAMINE.....	28
7.1 DIGITAALSE KULTUURIPÄRANDIGA SEOTUD METAANDMED	28
7.2 METAANDMETE ÜHILDUVUS.....	29
7.3 RISKID	29
7.4 VASTUTUS JA ROLLID.....	29
7.5 SOOVITUSED.....	30
8. DIGITAALSE KULTUURIPÄRANDI SÄILITAMINE.....	31

8.1	KULTUURIPÄRANDI SÄILITAMINE DIGITAALSENA.....	31
8.2	DIGITAALSE SÄILITAMISE PÕHIPRINTSIIBID.....	32
8.3	DIGITAALSE SÄILITAMISE HALDAMINE JA MAKSUMUS.....	33
8.4	RISKID	33
8.5	VASTUTUS JA ROLLID.....	33
8.6	SOOVITUSED.....	34
9.	DIGITAALSE KULTUURIPÄRANDI KASUTAMINE.....	35
9.1	JURDEPÄÄS DIGITAALSELE KULTUURIPÄRANDILE	35
9.2	EELDUSED DIGITAALSE KULTUURIPÄRANDI ÜHTSEKS KASUTAMISEKS.....	35
9.3	RISKID	37
9.4	VASTUTUS JA ROLLID.....	38
9.5	SOOVITUSED.....	38
LISA 1:	TERMINID.....	39
LISA 2:	KULTUURIPÄRANDI SÄILITAMIST REGLEMENTEERIVAD ÕIGUSAKTID.....	41

1. Kultuuripärandi digitaalse säilitamise strateegia

Milleks on vaja strateegiat?

Kultuuripärandisse kuuluvate ja rahvusliku mälu kandjaks olevate kogude digiteerimine ning digiteeritud informatsiooni säilitamine ja kasutamine uute teadmiste loomiseks ja rakendamiseks on arhiivide, muuseumide ja raamatukogude jaoks saanud valdkonnaks, milles tehtava töö efektiivsuse ja tulemuslikkuse tõstmiseks on hädavajalik omavaheline koordineerimine ning riigipoolne tellimus.

Eurointegratsioonis, kus üha rohkem teavet sünnib ja levib ainult digitaalsena, on informatsiooni koguvate ja säilitavate mäluasutuste ette kerkinud rida kiiret lahendamist nõudvaid küsimusi:

- Kas kogu digitaalne informatsioon vajab säilitamist?
- Kuidas vältida digitaalse info kaotamist dünaamilistes ja arenevates keskkondades?
- Kes ja mille alusel teeb digitaalse materjali hulgast valikuid?
- Kuidas kogutud digitaalset materjali säilitada?

Jätkusuutlikkusele orienteeritud ühiskonna kohustus on tagada, et mäluasutuste poolt digiteerimisel tehtu vastaks nii informatsiooni kättesaadavuse ja töödeldavuse kui ka kirjeldatuse poolest ühiskonnas kujunenud nõudlusele ja kultuuripärandi säilitamise põhimõtetele.

Riiklikku arengukava kultuurivarade digiteerimiseks ja digitaalsena säilimiseks veel pole. Selle loomist on oluliselt raskendanud Eesti kultuuripärandi kui terviku säilitamise strateegia puudumine. Ühiskonna vajadusi ja võimalusi kavandada kultuuripärandile tuginevat majanduslikku ja kultuurilist arengut saab piiratud ressursside puhul ühitada vaid selgelt määratletud eesmärkide, võimaluste ja põhimõtete fikseerimisega ning kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete sihtide seadmisega nende elluviimiseks.

Riigi vastutus

Riik tagab Eesti digitaalse kultuuripärandi säilimise tulevastele põlvkondadele.

Olulistest kultuuriväärtustest tehtud digitaalkoopiate arv muuseumides, arhiivides ja raamatukogudes on praegu alla 0,1 protsendi, moodustades siiski juba tähelepanuväärse kogu (ca 200 000 digitaalset objekti). Lisaks on mahukad digitaalsete materjalide kogud meediaasutustes (televisioon, raadio). Kuna seni puudub mäluasutustes nõuetekohane digitaalse säilitamise infrastruktuur, pole digitaalsete kogude kvaliteetne ja kasutatavana säilimine tagatud. Käesoleva strateegia eesmärk on välja pakkuda protsesse ja tegevusi mis tagavad Eesti digitaalse kultuuripärandi säilimise tulevastele põlvkondadele.

Strateegia eesmärk

Strateegia põhistab ühise vastutuse digitaalse kultuuripärandi säilitamise ja kasutamise eest ning tagab ühtsete lahenduste väljatöötamise järgmistes suundades:

- Rahvusmälu kestmise jaoks olulise digitaalse kultuuripärandi väljaselgitamine, kogumine ja kirjeldamine.
- Digitaalse kultuuripärandi kogude säilimise ja autentsuse tagamine.
- Digitaalse kultuuripärandi nii Eesti avalikkuse kui ka rahvusvahelise üldsuse poolt kasutamise kõigekülgne reguleerimine.

Tegevussuunad

Eesmärkide saavutamiseks ja järjekindla tegevuse tagamiseks näeb strateegia ette järgmised **tegevussuunad**:

- Normatiivse aluse korrastamine – kultuuripärandi digitaalsena säilitamist reguleerivate õigusaktide analüüs ja ühtlustamine.
- Kultuuripärandi digitaalsena säilitamise korraldamise juhtimisskeemi loomine.
- Süstemaatiline info kogumine ja vahendamine kultuuripärandi mahu, hulga ja seisundi kohta.
- Kultuuripärandi digiteerimise pikaajaline strateegiline planeerimine.
- Finantseerimisskeemi loomine tagamaks riiklikku finantseerimist riigi kultuuripärandi säilitamiseks ja sellele juurdepääsu võimaldamiseks.
- Digitaalse kultuuripärandi pikaajalise säilitamise ja kasutamise kulude planeerimine.
- Arendustegevus pikaajalist digitaalset säilitamist ja kasutamist toetavate teoreetiliste ja praktiliste lahenduste väljatöötamiseks.

Organisatsioonilised abinõud kultuuripärandi digitaalsena säilitamise korraldamisel

Vabariigi Valitsus

- Strateegia heakskiitmine Vabariigi Valitsuse poolt, millega kaasneb põhimõtteline otsus kultuuripärandi digitaalse säilitamise korraldamise pikaajaliseks finantseerimiseks.

Koordineeritust ja efektiivsust toetava organisatsiooni loomine

- Moodustatakse Digitaalse Kultuuripärandi Nõukogu, mille ülesanne on:
  - käesoleva strateegia edasiarendamine ja selle täitmiseks vaja minevate otsustuste ettevalmistamine;
  - valdkonnaga seotud tegevuste ja projektide kohta organisatsioonilise struktuuri loomine;
  - digitaalse kultuuripärandiga seotud asutuste ja organisatsioonide vahelise teabevahetuse korraldamine.
- Moodustatakse töö- ja ekspertrühmi strateegiliste tegevussuundade arendamiseks.

Mitmeastmelise planeerimisskeemi väljatöötamine

- Lähiaastate kavade koostamine kõigile käsitletavatele valdkondadele (raamatukogud, muuseumid, arhiivid, meedia, teaduskogud).
- Strateegilise tegevuskava koostamine kolmeks aastaks valdkondadele lähiaastateks koostatud kavade põhjal.
- Detailse tegevusplaani koostamine eelolevaks tegevusaastaks tegevuste ja projektide kaupa.
- Kultuuripärandi digitaalse säilitamise strateegia regulaarse uuendamise skeemi loomine ja rakendamine.

Tulemus

Strateegia ellurakendamine tagab mäluasutuste kestva tegevuse ja koostöö, mis järgib kultuuripärandi digitaalseks säilitamiseks vajalikke strateegilisi põhimõtteid:

- Eestis digiteeritakse kultuuriväärtusi professionaalselt parima võimaliku kvaliteediga, tagades digitaalse informatsiooni ja analoog-originaali maksimaalse läheduse.
- Digiteeritavad kultuuriväärtused kirjeldatakse ühtsete metaandmestandardite alusel.
- Toimub süstemaatiline ja regulaarne info kogumine ja vahendamine kultuuripärandi mahu, hulga ja seisundi kohta.
- Digiteerimise, säilitamise ja digitaalsele pärandile juurdepääsu võimaldamisega seotud projektide algatamine, ettevalmistamine, koostamine ja läbiviimine toimub koordineeritult.
- Erinevate valdkondade digitaalse kultuuripärandi säilitamine toimub kokkulepitud ühiste põhimõtete alusel, mis tagavad, et digiteeritud materjal säilitatakse ja on kättesaadav pikaajaliselt.

2. Sissejuhatus

Eesti kultuuripärandi digitaalse säilitamise riikliku strateegia eesmärk on luua erinevate mäluasutuste vahel sünergia, kujundada ühtne vaade kultuuripärandi digiteerimisele ja digiteeritud või digitaalsena sündinud kultuuripärandi säilitamisele.

Digitaalsel informatsioonil on kasvav tähendus 21. sajandi ühiskonna haridus-, majandus- ja kultuurisüsteemis. Ühest küljest on selle põhjuseks digitaalse informatsiooni enda iseloom (kiirus, kättesaadavus, töötlemisvõimalused jne) ja teisest küljest ühiskonnas kasvav orienteeritus kiirele teabevahetusele.

Olukorras, kus üha rohkem teavet sünnib ja levib ainult digitaalsena, on kerkinud informatsiooni koguvate ja säilitavate mäluasutuste ette rida kiiret lahendamist nõudvaid küsimusi. Näiteks, kas kogu digitaalne informatsioon vajab säilitamist, kuidas vältida digitaalse info kaotsiminekut dünaamilistes ja arenevates keskkondades, kes ja mille alusel teeb digitaalse materjali hulgast valikuid, kuidas kogutud digitaalset materjali säilitada.

Lisaks digitaalselt sündinud materjalile on teadmispõhise ühiskonna arengut toetavad mäluasutused ise asunud digiteerima nende kogudes säilitatavaid ja väärtuslikku informatsiooni sisaldavaid analoog-objekte (esemeid, dokumente, raamatuid, maakaarte, helilinte jms), püüdes sellega suurendada ühiskonnaliikmete osasaamist rahva kultuuripärandist ning orienteeruda elukestva õppe vajadustele. Kultuuripärandisse kuuluvate ja rahvusliku mälu kandjaks olevate kogude digiteerimine ning digiteeritud informatsiooni säilitamine ja kasutamine on arhiivide, muuseumide ja raamatukogude jaoks saamas argisuseks, kus töö efektiivsuse ja tagajärjekuse tõstmine nõuab omavahelist koordineerimist ning riigipoolset tellimust.

Mäluasutustes (arhiivides, muuseumides, raamatukogudes, meediaarhiivides jm) on info- ja kommunikatsioonitehnoloogial täita oluline roll digitaalsete kultuurivarade loomisel, kogumisel, levitamisel, kasutamisel ja säilitamisel. Kuid tehnoloogia üksinda ei suuda lahendada kõiki probleeme, mis tulenevad kasvavast kogude digitaalsest haldamisest. Võrdväärset olulist on mäluasutustesse kogutud teadmised ja “intellektuaalne kapital”, mille abil digitaalset kultuuripärandit luuakse, töödeldakse ja rikastatakse. Jätksuutlikkusele orienteeritud ühiskonna kohustus on tagada, et mäluasutuste poolt digiteerimise vallas tehtu vastaks nii informatsiooni kättesaadavuse ja töödeldavuse kui ka kirjeldatuse osas ühiskonnas kujunenud nõudlusele ja kultuuripärandi säilitamise põhimõtetele.

Digitaalse kultuuripärandi loomine ja kaitse on ülemaailmne probleem, millele otsitakse lahendusi kõigil tasandil. UNESCO on oma “Maailma mälu” (*Memory of the World*) programmi raames välja andnud dokumendi *Draft Charter on the Preservation of the Digital Heritage* (2002), mis rõhutab digitaalse ainese kuulumist kultuuripärandisse ning selle säilitamise vajadust. UNESCO on digiteerimisprojektide jaoks ja digitaalse kultuuripärandi säilitajatele samuti välja töötanud detailsemaid juhiseid *Guidelines for the Preservation of Digital Heritage* (2003).

Euroopa Liidu *eEurope 2002 Action Plan* (2000) raames on käivitatud programm liikmesriikides rahvuslike digiteerimise arengukavade ja strateegiate loomiseks, digiteerimisprojektide koordineerimiseks ning “hea praktika” põhimõtete juurutamiseks. Rahvuslike digiteerimise arengukavade põhialustes leppisid Euroopa Liidu liikmesriigid kokku 2001. aastal Lundi nõupidamisel ja need vormistati nn Lundi põhimõtetena (*Lund Principles*).¹ Lundi põhimõtete alusel koostatud tegevusplaani liikmesriikide ja Euroopa Komisjoni jaoks toob esile ühise vastutuse ja koostöö vajaduse nii alt-üles suunal ehk mäluasutuste töös kui ka ülalt-alla suunal ehk riiklike strateegiate väljatöötamisel.²

Kultuuriväärtuste Säilitamise Nõukogu poolt 2002. aasta sügisel läbi viidud küsitlus näitas, et Eesti arhiivid, muuseumid ja raamatukogud on digiteerimistööd aktiivselt alustanud, kuid hädavajalik finantseerimine ja koordineerimine puuduvad. Puudulikult on korraldatud või leitud hädapärased *ad hoc*-lahendused digiteeritud kultuuripärandi kirjeldamiseks, säilitamiseks ja kasutamiseks; peaaegu täielikult puudub institutsioonidevaheline infovahetus ja koostöö.

Samas on Eesti mäluasutuste valdkondade arengukavades digiteerimine olulisel kohal ning arhiivides, muuseumides ja raamatukogudes hoitavat kultuuripärandit on mõeldud talletada avalikult kättesaadavana internetis. Näiteks arhiivinduse ja asjaajamise arengukavas (2002—2005)³ nähakse ette arhiivikirjelduste digitaliseerimine; Kultuuriministeeriumi muuseumide tegevuskava (2003—2006)⁴ kohaselt arendatakse nii museaalide “punast raamatut” kui ka kataloogisüsteemi KVIS; Kultuuriväärtuste Säilitamise Nõukogu alustas 2003. a. rahvustrükise “punase raamatu” koostamist; Rahvusraamatukogu arengukavas (aastani 2010)⁵ on loetletud terve rida nii digiteerimisprojekte (sh MIDAS, HERMES) kui ka digitaalsete publikatsioonide kogumise ja säilitamisega seotud projekte (nt ERIK@); Eesti teadus- ja arendustegevuse strateegia aastateks 2002—2006 “Teadmispõhine Eesti” näeb ühe strateegilise eesmärgina ette teadmiste baasi uuenemist ning uuringute järjepidevust ja edendamist.

Seni puudub aga riiklik arengukava kultuurivarade digiteerimiseks ja digitaalsena säilimiseks. Selle loomist raskendab oluliselt Eesti kultuuripärandi kui terviku säilitamise strateegia puudumine.

---

¹ http://www.cordis.lu/ist/ka3/digicult/lund_principles.htm

² http://www.cordis.lu/ist/ka3/digicult/lund_ap_browse.htm

³ <http://www.riigikantselei.ee/dokumendid/AAA.pdf>

⁴ http://www.kul.ee/failid/tegevuskava_2003-2006-2609.rtf

⁵ <http://www.nlib.ee/rr/akava.html>

2.2 Vajadus koordineerimise ja strateegia järele

Kultuuripärandi digitaalse säilitamise ja haldamisega on seotud rida nii tehnilisi kui ka organisatoorseid probleeme, mis riiklikul tasandil võivad takistada potentsiaali rakendamist. Peamisteks takistusteks on:

Killustatud lähenemine

Ilma riikliku koordineerimiseta jäävad üksikud digiteerimisprojektid ja kultuuripärandi digitaalne säilitamine killustatuks, nende tulemused on piiratud kasutusega ja tulemuste pikaajaline säilimine ei ole tagatud.

Lisafinantseerimise vajadus

Digiteerimine ja digitaalne säilitamine nõuavad mäluasutustelt suuri lisakulutusi, mistõttu on taotletavate lisafinantseeringute sihipäraseks kasutamiseks vajalik ühtne strateegia. Koordineeritud ülevaate puudumine juba tehtust tekitab ohu, et erinevad digiteerimisprojektid hakkavad vahendite, töö ja raha kulutamisel üksteist dubleerima.

Tehnoloogiline iganemine

Valede tehnoloogiate rakendamine või standardite eiramine võib põhjustada niisuguse digitaalse materjali loomist, millel on vaid lühiajaline kasutusväärtus ning mis peatselt nõuab uute suurte kulutuste tegemist.

Juurdepääsuvahendite puudumine

Ühtsetee strateegiate ja standardite puudumisel on juurdepääs digitaalsele kultuuripärandile raskendatud. Kõigile kättesaadavate lihtsate ja ühetaoliste vahendite loomine digitaalsele kultuuripärandi kasutamiseks peab olema koordineeritud.

Ainese dünaamilisus

Digitaalse informatsiooni omaduseks on lihtne levitavus, aga samas ka lihtne muutetavus, mistõttu on turvalisuse ja arhiveerimise roll digitaalse kultuuripärandi säilitamisel väga suur. Näiteks interneti kaudu levitatavate väärtuslike materjalide püsiv kättesaadavus sõltub täielikult nende loojate ja väljaandjate suvast.

Autoriõiguste kaitse

Erinevatel digitaalse kultuuripärandiga seotud kasutajagruppidel (nt autorid, vahendajad, lõpp-kasutajad) on erinevad ootused ja huvid. Neid tuleb omavahel tasakaalustada viisil, mis ei kahjustaks autorite seaduslikke õigusi, kuid samas tagaks kultuuripärandile piisavalt laiapõhise kasutuse.

Asutuste toetus

Digiteerimisprojektid nõuavad mäluasutustelt pühendumist, investeeringuid ja nende asutuste infrastruktuuri täiendamist. Projekti juhtimine, kulutuste optimeerimine, uute oskuste omandamine ja töötajate koolitamine on valdkonnad, kus koordineerimine institutsioonide tasandil on tihti efektiivsem kui riiklikul tasandil.

Igal kultuuriväärtusi hoidval asutusel üksinda on raske ja kulukas leida lahendusi niisuguste takistuste ületamiseks. Parema koordineerituse saavutamiseks nii kulude jaotamisel kui ka tulemuste kasutamisel on Euroopa Komisjon soovitanud liikmesriikidel välja töötada omaenda digiteerimisstrateegiad, mis lähtuksid ühistest Lundi põhimõtetest. Kultuuripärandi digitaalse säilitamise arengukava loob võimaluse digiteerimistöde riiklikuks koordineerimiseks ja digitaalse kultuuripärandi säilimiseks.

2.3 Strateegia eesmärk

Kultuuripärandi digitaalsena säilitamise eesmärk on tagada kultuuripärandi kui terviku säilimine selleks kõige sobivamate vahenditega ning kultuuripärandi kättesaadavaks tegemine võimalikult laiale tarbijaskonnale, kasutades selleks sobivaimat tehnoloogiat.

Eesti kultuuripärandi digitaalse säilitamise riiklik strateegia pakub raamistiku, mille najal arendada kõigi kultuuriväärtustega tegelevate asutuste koostööd (sõltumata nende juriidilisest staatusest ja kuuluvusest), et tagada mäluasutuste digiteerimistöde eesmärgipärasus, vajalikkus ja efektiivsus, mis kindlustaks digiteeritud kultuuriväärtuste säilimise ja kasutamise ühiskonna ja selle iga üksiku liikme hüvanguks.

Strateegia määratleb nn riiklikku kultuuripärandi digiteerimise tellimust, mille alusel toimub süsteemne digiteerimistöde mäluasutustes. Riiklik programm peaks aitama ületada probleeme, mis tekivad projektipõhise töökorralduse puhul: kindluse puudumine finantseerimisel ja pikaajalisel planeerimisel, tööde killustatus ja erakorraline iseloom. Strateegia käsitleb riikliku tellimusena digiteerimistöde seda osa, mille teostamine kultuuriväärtuste säilitamisel kuulub riigi põhiülesannete hulka, tagades põhiliste kultuuriväärtuste järjepideva haldamise.

Strateegia alameesmärgid:

- 1) Sõnastada ühiskonna arenguhuvidest lähtuvad põhimõtted, mis määratlevad, millisel juhul on otstarbekas ja vajalik kultuuripärandit digiteerida ja digitaalselt säilitada.
- 2) Teadvustada digitaalsena sündinud materjali koht ja tähendus kultuuripärandis ning määratleda selle säilitamise ja kasutamise alused.
- 3) Sõnastada valdkondadevahelised põhimõtted digiteeritud kultuuripärandi kirjeldamiseks, säilitamiseks ja kasutamiseks, määratledes seejuures vastutuse ja tööülesannete jaotuse.

Strateegia alusel töötatakse Kultuuriministeeriumi juhtimisel välja riiklik programm, konkreetsed tegevuskavad ja iga-aastased tegevusplaanid, milles määratletakse aastateks 2004—2007 konkreetsed programmid ja meetmed vastavalt strateegias püstitatud eesmärkidele ning finantstoetuse olemasolule.

Eesti kultuuripärandi digitaalse säilitamise riiklik strateegia on suunatud nii otsuseid langetavatele poliitikutele ja ametnikele kui ka mäluasutustele, kes teostavad praktilist digiteerimistöde ja digitaalse kultuuripärandi säilitamist. Strateegia laiem sihtgrupp hõlmab kõiki kultuuripärandist ning selle paremast kasutamisest huvitatud isikuid ja asutusi.

24 Strateegia väljatöötamine

Eesti kultuuripärandi digitaalse säilitamise riikliku strateegia väljatöötamise mõte sai alguse Kultuuriväärtuste Säilitamise Nõukogust, kelle initsiatiivil toimus kaks ümarlauda (detsembris 2001 ja septembris 2002), mille otsused vormistati kirjana kultuuriministrile (8. oktoobril 2002). 2002. aasta oktoobris ja novembris toimus kultuuriministri juhtimisel kaks nõupidamist, kus teadvustati vajadus luua kultuuriväärtuste digiteerimise strateegia. Hetkeolukorra kohta tõdeti:

- täna puudub ühtne riiklik kultuuriväärtuste digiteerimise ja digitaalse säilitamise poliitika;
- sellest tulenevalt ei kasutata olemasolevat ressursi optimaalselt;
- kultuuripärandi säilitamise ühtsete põhimõtete puudumise tõttu ei ole praegu võimalik luua ühtset kultuurivarade säilitamise korralduslikku süsteemi ja kasutussüsteemi erinevates valdkondades säilitatavate kultuurivarade ühtseks haldamiseks.

Detsembris 2002 kutsus Kultuuriministerium kokku kultuuriväärtuste digiteerimise vestlusringi, kus otsustati moodustada töörühm Eesti kultuuripärandi digitaalse säilitamise strateegia koostamiseks. Kultuuriministri käskkiri (nr. 16) töörühma moodustamisest ilmus 27. jaanuaril 2003. .

Strateegia väljatöötamise töörühma liikmed:

Marika Ahven — Kultuuriministeriumi infotehnoloogia peaspetsialist
Krista Aru — Eesti Kirjandusmuuseumi direktor (teaduskogud)
Indrek Kuuben — Ajalooarhiivi direktor
Anton Pärn — Kultuuriministeriumi asekancler kultuuriväärtuste alal
Mihkel Reial — Eesti Rahvusraamatukogu tehnoloogiadirektor
Raivo Ruusalepp — Eesti Teabehalduse Sihtasutuse ekspert
Kriste Sibul — Ennistuskoja Kanut direktor
Mari Siiner — Eesti Rahvusraamatukogu, säilitus- ja ennistusosakonna juhataja, Kultuuriväärtuste Säilitamise Nõukogu esinaine
Hannes Valdma — Eesti Raadio arendusnõunik

Töögrupp valmistas käesoleva strateegia teksti ette 2003. aasta veebruarist novembrini.

Kommentaariid ja küsimused Eesti kultuuripärandi digitaalse säilitamise rahvusliku strateegia kohta on teretulnud aadressil digi@kul.ee.

⋮

3. Kultuuripärand. Digitaalne kultuuripärand

3.1 Kultuuripärand

Kultuuripärandi moodustavad ajaloolise, teadusliku, kunstilise, sotsiaalse, tehnoloogilise vms väärtusega objektid ja inimesele oluline elukeskkond kui tervik, mis on vajalik inimühiskonna kestmiseks ja arenguks ning mida tulenevalt iseloomust ja väärtusest säilitatakse tulevastele põlvetele.

Kultuuripärandi olemasolu mõjutavad nii objektiivsed säilitustingimused kui ka subjektiivsed ühiskondlikud otsustused. Sellest tulenevalt on ka kultuuripärandi mõiste ajas arenev. Kultuur muutub pärandiks juhul, kui tema sisus ja avaldumisvormides ilmneb läbi aegade kestev väärtus ja vajalikkus inimühiskonna arengus. Kultuuripärandi muudab eriti väärtuslikuks tema samaaegne olulisus inimese, rahvusühikonna, riigi, regiooni või maailma tasemel.

Kultuuripärand koosneb nii materiaalsest (nt raamatud, fotod, videod, CD-d, arhivaalid, esemed, ehitised, paikkonnad jms) kui ka mittemateriaalsest (nt pärimused, traditsioonid, käitumine, tehnoloogia, muusika jms) osast. Kultuuripärandi ainelise osa juures eristatakse, sõltuvalt informatsiooni esitamise kujust, analoog- ja digitaalset kultuuripärandit.

3.2 Digitaalne kultuuripärand

Digitaalne kultuuripärand on kultuuripärandi see osa, mis koosneb mis tahes inimteadmiste või -väljenduste vallas olemas olevaist objektidest, mida on kas konverteeritud digitaalsesse vormi või, üha sagedamini, juba 'loodud digitaalsena', st mille puhul eksisteerib üksnes informatsiooni digitaalne vorm.

Kultuuripärandi digiteerimiseks on erinevaid põhjuseid (vt peatükk 4), kuid selle tulemi omadused pakuvad uusi võimalusi kultuuriväärtustest osasaamiseks — kultuuripärandi digiteerimine on oluline esimene samm teadmispõhise ühiskonna arendamisel. Kultuuripärandi digitaalsena säilitamine võimaldab kõigil ühiskonnaliikmetel seda paremini kasutada, lisab uusi võimalusi elukestva õppe korraldamiseks, tutvustab riiki ja tema kultuuri üle maailma. Mäluasutused seisavad digitaalse kultuuripärandi loomisel ja säilitamisel sarnaste probleemide ees, mis tulenevad ühelt poolt digitaalse materjali tehnilistest eripäradest ning teiselt poolt on seotud uute organisatsiooniliste võimaluste ja vajadustega. Internetiajastul on mäluasutused omavahel rohkem seotud kui kunagi varem ning kasvanud on kasutajate ootused kogu kultuuripärandit ühtseks kasutamiseks sõltumata selle hoidmise kohast. Asjaolu, et digitaalse kultuuripärandi säilitamise põhimõtted on samad mis tahes mäluasutuse puhul, pakub uudse võimaluse koostööks nii säilitamise kui ka ühtse kasutamise lahenduste leidmisel. Käesolev strateegia aitab kaasa selle saavutamiseks.

3.3 Digitaalsena loodud kultuuripärand

Mõiste 'digitaalsena loodud materjalid' on kasutusele võetud eristamiseks neid digitaalsetest materjalidest, mis on loodud analoog-objekte konverteerides, s.o. digiteerimise teel. Digitaalsena loodud või "digitaalsena sündinud" informatsioon moodustab selle osa mäluasutuste kogudest, mille puhul võrdväärne analoog-objekt puudub.

Digitaalsena loodud materjale jaotatakse mäluasutustes kahte kategooriasse:

- materjalid, mis eksisteerivad ainult digitaalsel kujul;
- materjalid, mis võivad pärineda digitaalsest allikast, kuid mis on konverteeritud analoog-kujule, nt trükitud paberile või salvestatud analoogkandjatele (nt audio- ja videokandjad, mikrofilmid, fotod jne).

Pikaajalise digitaalse säilitamise vajadus puudutab eelkõige esimest kategooriat. Digitaalsena loodud kultuuripärandi erinevateks tüüpideks võivad olla nt elektroonilised väljaanded, digitaaldokumendid, elektronkirjad, multimeedia tooted, andmebaasid, veebileheküljed, arvutimängud, raadio- ja telesaated jne.

Digitaalsena loodud materjali hulk kasvab kiiresti, tekkides nii üksikisikute kui ka asutuste ja organisatsioonide tegevuse tulemusena. Suur osa sellest materjalist omab või sisaldab informatiivset, teaduslikku ja kultuurilist väärtust ning kuulub võrdväärselt muude infokandjatega rahvuslikku kultuuripärandisse, mis vajab kogumist ning säilitamist tulevastele põlvetele. Paraku on digitaalsena loodud materjal oma olemuselt dünaamiline ja väga ebastabiilne. Mitte kõik digitaalsete materjalide loojad ja levitajad ei ole huvitatud või suutelised tagama nende materjalide pikaajalist säilimist ja kättesaadavust. Riist- ja tarkvaralahenduste kiire areng tekitab kõrgendatud riski, et digitaalne informatsioon hävib või muutub kasutamatuks.

Eestis ei ole hetkel kellelegi pandud kohustust ja keegi ei ole ka võtnud endale vastutust internetis publitseeritud väärtusliku rahvusliku kultuuripärandi säilitamise eest. Rahvusraamatukogu on siiski alustanud pilootprojekti võrguväljaannete kogumiseks, bibliograafiliseks registreerimiseks, arhiveerimiseks ja säilitamiseks.

Rahvusarhiiv kogub ja säilitab Eesti ajalugu, kultuuri, riiklust ja ühiskondlikke olusid dokumenteerivaid arhivaale sõltumata nende ajast, kohast või teabekandja iseloomust. Seetõttu kuulub digitaalarhiivindus Rahvusarhiivi prioriteetsete tegevussuundade hulka. Praeguseks on arhiivieskirja täiendusena kehtestatud digitaalarhivaalide arhiivinõuded. Akuutne on digitaalsete andmekogude, eeskätt tegevuse lõpetanud riiklike registrite püsivaks säilitamiseks ettevalmistamine, samuti tegeldakse muude digitaaldokumendi- tüüpide arhiivinõuete väljatöötamisega.

Dünaamilise digitaalse informatsiooni pikaajaline säilitamine ja informatsioonile juurdepääsu tagamine pikas ajaperspektiivis on ressursimahukas ja komplitseeritud, muu hulgas ka autoriõiguste vallas. On äärmiselt oluline, et digitaalsena sündinud kultuuriväärtusi defineeritaks selgelt rahvusliku kultuuripärandi osana ning et riiklikult saaks korraldatud nende materjalide kogumine ja säilitamine mäluasutuste poolt.

3.4 Digitaalse kultuuripärandi säilitamine Eestis

Nii nagu digitaalne kultuuripärand ei eksisteeri väljaspool kultuuripärandi üldisi mõisteid, pole kultuuripärandi digitaalset säilitamist võimalik käsitleda eraldi rahvusmälu säilitamise üldisest kontekstist Eestis. Seni puudub Eestis üldine riikliku kultuuripärandi säilitamise strateegia, kuid selle teoreetiliste alustena kehtib põhimõte, et rahvusmälu säilib, kui:

- 1) seda moodustav teave on kättesaadav ja kultuuripärandit käsitletakse kogu teadmispõhise ühiskonna osana;
- 2) kasutamise ja säilitamise vastutuse ja kohustuste jaotuse alusel on loodud seda võimaldav infrastruktuur;
- 3) koostöö suutlikkus ja selle toetamine toimub riiklikul tasemel;
- 4) seadusandlus ja mäluasutused on haldussuutlikud;
- 5) mäluasutustel on olemas ressursid;
- 6) kultuuripärandi säilitamise strateegial on seos kogu ühiskonna arengustrateegiatega.

2002. aasta sügisel läbi viidud küsitlus näitas, et vaatamata nappidele vahenditele ning peaaegu olematule toetusele ja koordineerimisele on digitaalne kultuuripärand Eesti mäluasutustes olemas ning seda tekib üha juurde:

- Arhiivides tehakse digitaalseid kasutuskoopeid arhivaalidest ning digiteeritakse mikrofilme ja katalooge.
- Eesti Raadios ja Televisioonis digiteeritakse hävimisohus analoogkandjaid.
- Hävimisohus olevate museaalide digiteerimiseks on asutatud muuseumide “punase raamatu” projekt Ennistuskoja Kanut baasil.
- Raamatukogudes digiteeritakse nii trükiseid ja mikrofilme kui ka käsikirjalisi materjale, mis on hävimisohus, suure kasutusvajadusega või mis on eriti olulised kultuuriväärtused. Hävimisohus trükiste seisundi määratlemisel kasutatakse THULE meetodikat; digiteerimiseks valimisel on abiks trükiste “punane raamat”.
- Teadus- ja arendusasutused digiteerivad kogude katalooge ning terviklikke kogusid erinevatelt teadusaladelt.

Olulistest kultuuriväärtustest tehtud digitaalkoopeid arv muuseumides, arhiivides ja raamatukogudes jääb momendil alla 0,1 protsendi, moodustades aga siiski juba tähelepanuväärse digitaalse kogu (ca 200 000 digitaalset objekti). Kuna seni puudub mäluasutustes nõuetekohane digitaalse säilitamise infrastruktuur, ei ole digitaalsete kogude kvaliteetne ja kasutatavana säilimine garanteeritud. Käesoleva strateegia eesmärk on välja pakkuda vajalikke samme ja tegevusi, et tagada Eesti digitaalse kultuuripärandi säilimine tulevastele põlvkondadele.

3.5 Vastutus ja rollid

Kultuuripärandi digitaalne säilitamine ja sellele ligipääsu kindlustamine nõuab valitsuse, autorite, kirjastajate, eraettevõtete ja kultuuripärandi säilitamise kohustust kandvate asutuste ühiseid jõupingutusi, et tagada ühtse süsteemi toimimiseks vajalik koostöö ning määratleda rollid ja vastutusosalad.

Kultuuripärandi digitaalse säilitamise **riigipoolsed** põhivastutajad ja koordinaatorid on Kultuuriministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium, Riigikantselei ja

Rahvusarhiiv, kes korraldavad kultuuripärandi säilitamist, hoidmist ja kättesaadavaks tegemist oma haldusala asutuste jm mäluasutuste kaudu, kaasates teisi valitsusasutusi ning luues selleks seadusandlikud, organisatsioonilised ja rahalised võimalused.

Kultuuripärandi digitaalse säilitamise koordineerimine ja juhtimine toimub keskse struktuuri (nõukogu) kaudu, mis ühendab erinevate **kultuurivaldkondade** esindajaid ja nende huve (vt peatükk 10). Nõukogu juhib kultuuripärandi digitaalse säilitamise strateegia regulaarset uuendamist ja selle elluviimist detailsete tegevusplaanide kaudu. Nõukogu määratleb digitaalse kultuuripärandi valdkonnad ja nende tegevuse eest vastutavad juhtasutused ning toetab ekspertkeskuste loomist ja tegutsemist igas valdkonnas.

Valdkonniti kultuurivarade digitaalse säilitamise eest vastutavad **mäluasutused** koostavad ja koordineerivad oma valdkonna mäluasutuste detailseid tegevusplaanid ning korraldavad püstitatud ülesannete täitmist.

3.6 Soovitused

1. Kultuurisfääri jaoks uute tehnoloogiate soetamist tuleb riiklikult käsitleda mitte kuluna, vaid investeringuna, mis peab olema järjepidev ning tulemuslik.
2. Juurdepääs digitaalsele kultuuripärandile peab kujunema teadmispõhise ühiskonna loomise ja elukestva õppe korraldamise lahutamatuks osaks.
3. Kultuuripärandi digitaalsena säilitamisest peab saama üks mäluasutuste põhikirjalisi funktsioone. Valdkonniti on oluline riiklik abi ja koordineerimine kultuuripärandi säilitamise terviklahenduste elluviimisel.
4. Kultuuriministeeriumil tuleb moodustada nõuandev kogu, mis regulaarselt jälgiks Lundi tegevusplaani (*Lund Action Plan*) elluviimist Eestis, konsulteeriks ministeeriumi seisukohtade väljatöötamisel Euroopa Liidu *Minerva* projekti jaoks ning nõustaks digiteerimisprojektide koordineerimist.
5. Digiteerimisprojektide finantseerimisel on vajalik toetada kogu digitaalse kultuuriväärtuse elukäiku kui tervikut: digiteerimisest kuni kirjeldamise, säilitamise ja kättesaadavaks tegemiseni. Lisaks tuleb toetada ka töötajate koolitust, teadusuuringuid ja ühiste standardite väljatöötamist.
6. Kultuuriministeerium ja kultuuripärandi valdkondi esindavad asutused peavad looma sideme Euroopa Liidu tasandil tegutsevate organisatsioonidega, mis koordineerivad kultuuripärandi digiteerimist, ning koostama selge ülevaate organisatsioonidest, projektidest ja nõuetest, mida Eesti mäluasutused peavad arvestama oma projektide planeerimisel ja teostamisel. Ülevaade peaks valmima enne Eesti liitumist Euroopa Liiduga.
7. Kultuuriministeerium ja kultuuripärandi valdkondi esindavad asutused peavad looma koostöövõrgustiku naaberriikide vastavate asutuste ja struktuuridega ning koordineerima koostööd nii Baltimaade ja Venemaa kui ka Põhjamaade suunal.
8. Kultuuriministeerium peab juhtima ühtse veebipõhise suhtluskeskkonna toimimist digitaalse kultuuripärandi alase info levitamiseks kõigile osapooltele ja avalikkusele.

---

4. Kultuuripärandi digiteerimise eesmärgid

Kultuurilise harituse tõstmine ja kultuuripärandist osasaamise võimaldamine kõigile on mäluasutuste üks peaesmärke. Digitaalsena on kultuuripärandit võimalik kättesaadavaks teha palju suuremale huvi- ja kasutajagruppide ringile kui varem, ning see on üks peamisi mäluasutustes digiteerimistööde alustamise motivaatoreid.

4.1 Digiteerimise eesmärgid

Digitaalsete failide omadused (hea töödeldavus, lihtne edastatavus, kompaktsus jt) lisavad uusi funktsionaalsusi ka kultuuriväärtust omavatele asutustele. Digiteerimisel luuakse analoog-objektidest nõ digitaalsed kasutuskooptid, mis teenivad korraga mitut eesmärki: kultuurivaradele juurdepääsu parandamist, kogude tutvustamist, mäluasutuse propageerimist, suuremahulise teabehulga paremat käsitlemist ja analüüsimist jne. Digitaalsete kasutuskooptiate olemasolu võimaldab kaudselt vähendada analoog-objektide kasutamist ja oluliselt lihtsustada ning efektiivsemaks muuta kasutajate teenindamist, aga ka välja töötada uusi teenuseid (vt peatükk 9).

Digitaalseid kasutuskooptiaid luuakse mäluasutustes kahes paralleelses kontekstis: lühiajaliseks vajaduseks ja säilitamise eesmärgil. Lühiajalise säilitusväärtusega on üldjuhul digiteerimistööd, mida tehakse näituste, kataloogide, kirjastamise vms tarbeks ja mis ei vaja alati pikaajalist digitaalset säilitamist. Küll aga eeldab kultuuripärandisse kuuluvate ja pikaajalist säilitamist vajavate kultuurivarade digiteerimine, mille eesmärk on analoog-objektide kasutamise piiramine ja dokumenteerimine, tervet oluliste protseduuride kompleksi: dokumenteerimine, konserveerimine või ennistamine, mikrofilmimine, analoog-objektide nõuetekohane hoiustamine, digiteerimine, digitaalne säilitamine. Digiteerimist pikaajaliste kasutuskooptiate loomiseks rakendatakse suure säilivusriskiga (ohustatud, hävimisohus, ainueksemplar) analoog-objektide, samuti konserveeritud ja ennistatud objektide, mikrofilmide jm fotomaterjalide ning masinloetavate andmekandjate puhul.

Digiteerimist ei käsitata seni ainsa kultuurivarade säilitamise meetodina. Digitaalne säilitamine kui säilitamise strateegia on alles kujunemisejärgus, vastavad meetodid nõuavad pikemaajalist testimist ning sellega seotud kulutused täiendavat väljaselgitamist. Seetõttu ei asenda kultuurivarade digiteerimine ja digitaalsena säilitamine analoog-objektide hoidmist ja säilitamist, vaid teenib pigem hästikäsitletavate kasutuskooptiate ja tagatiskooptiate valmistamise ülesannet. Mäluasutuste digiteerimisprojektide esmaseks ülesandeks on taotleda mõlemat eesmärki: kättesaadavuse parandamist ja pikaajalist säilitamist.

4.2 Miks mäluasutused tegelevad digiteerimisprojektidega?

Põhilised argumendid mäluasutuste kogude digiteerimiseks on kokku võetavad alljärgnevalt:

Kogude kättesaadavus

Digitaalsel kujul kogule on võimalik tagada juurdepääs senisest laiemale kasutajaskonnale, olenemata selle füüsilisest asukohast.

Parem analüüsitavus

Standarditele vastavalt kirjeldatud digitaalne kujutis analoog-objektist suurendab tunduvalt info analüüsimise võimalusi. Digitaalsena on kultuuripärand paremini analüüsitav ja käsitlevat kui analoog-objektide puhul. Digitaalsete kujutiste lisamine analoog-objektidele rikastab samal ajal kultuuripärandi esinemisvormi, täiendades rahvuslikku mälu ja suurendades selle kasutusvõimalusi.

Säilimine ja konserveerimine

Juurdepääsu tagamine säilitatava objekti digitaalsele kujutisele vähendab vajadust käsitseda füüsilist objekti, mistõttu kahaneb selle kahjustumise risk ning vajadus pideva konserveerimise/restaureerimise järele.

Tagatiskoopiate valmistamine

Mitmelaadsetest kõrge vananemisastmega analoog-objektidest (nt kustuvad tekstid ja fotokujutised, kolletuval paberil ja madala kontrastsusega tekstid ja kujutised jt) tagatiskoopiate saamiseks ning konserveerimis/ennistustöödele eelneva objektide lähteseisundi dokumenteerimiseks on digiteerimine sobivaim reprodutseerimisviis.

Prestiiž

Kui mäluasutuse kollektsioon on kättesaadav vaid väikesele hulgale uurijatele, kuid on unikaalne või kas rahvusvaheliselt või rahvuslikult suure tähtsusega, siis tõstab sellise kogu digiteerimine omanik-institutsiooni tähtsust ning võimaldab asutust ja ka riiki tervikuna paremini tutvustada ja reklaamida.

Säästev areng

Digiteerimist rahastatakse tihti seoses nt õppematerjalide väljatöötamise või sotsiaalse võrdsuse tagamise vajadusega, mistõttu võib mäluasutusel olla võimalik alustada digiteerimisprojekti juba nende eraldatud ressursidega.

Mõnikord on võimalik kasutada digiteerimiseks sobivat tehnoloogiat, mis võib olla soetatud muudel eesmärkidel või teiste projektide raames. Tehnoloogiliste võimaluste maksimaalne ärakasutamine on hea kokkuhoid.

4.3 Eesti mäluasutuste digitaalsed kogud ja arengukavad

Kultuuriväärtuste digitaalse säilitamise rahvusliku strateegia töögrupp viis läbi lühikese uuringu Eesti mäluasutuste digitaalsetest kogudest, digiteerimisprojektidest ja tulevikukavadest. Esitame lühiülevaate uuringu tulemustest.

ARHIIVID

Seaduse kohaselt Rahvusarhiiv vastutab digitaalsete arhivaalide ja andmekogude pikaajalise säilitamise eest, kuid seni on neid Rahvusarhiivile üle antud minimaalselt. Praegu digiteeritakse Rahvusarhiivis eeskätt klienditeeninduse vajadusteks paberarhivaale (kaarte ja plaane) ning pilootprojektina mikrofilme.

EESTI RAADIO JA TELEVISIOON

Meediaga seotud asutused ja ettevõtted talletavad suurel hulgal ühiskonnale ja rahvuskultuurile väärtuslikku informatsiooni. Üha kasvav osa sellest luuakse juba digitaalsena, kuid ka vanemaid lindistusi on asunud digiteerima, sest mitmed analoogkandjad (video, film, helisalvestis) on hävimisohus. Lisaks digiteeritakse analoogkandjatelt infot parema ja laiema kasutamise eesmärgil.

MUUSEUMID

Museaalide digiteerimiseks asutati 2000. aastal Ennistuskaja Kanut juurde osakond, mis teenindab kõiki Eesti muuseume ning ühtlasi koostab ja publitseerib hävimisohus olevate museaalide "punast raamatut".⁶ Lisaks säilitusväärtusega digitaalsetele materjalidele "punases raamatus" on digiteeritud kujutised mõeldud eelkõige kasutuskoopteks ning võimalusel seotakse need Kultuuriväärtuste Infosüsteemiga (KVIS).

RAAMATUKOGUD

Eesti raamatukogudes digiteeritakse nii paberkandjal trükiseid (perioodilised väljaanded, raamatud, kaardid, fotod, noodid jne), käsikirju kui ka mikrofilme. Eesmärk on luua säilitamiseks sobivaid digitaalseid tagatiskoopiaid hävimisohus olevatest või raamatukogudes puuduvatest rahvusteavikutest ja kollektsioonidest. Digiteeritakse ka säilikute dokumenteerimiseks (enne nende konserveerimist) ja n.ö ennetavaks säilitamiseks, luues digitaalseid kasutuskooptid enamkasutatavatest teavikutest.

TEADUS- JA ARENDUSASUTUSED

Teadusasutustes tehtavate digiteerimistööde eesmärk on koostada informatiivseid andmebaase kollektsioonide sisu kohta ning parandada juurdepääsu kogudele (nt Eesti Loodusteaduslike Kolleksioonide Keskus, Eesti Humanitaarteaduslike Kolleksioonide Keskus). Lisaks digiteeritakse mõningaid väärtuslikumaid ja kasutatavamaid tervikkolleksioone (nt botaanilised kollektsioonid, vanemad rahvaluulekogud jne) erinevatelt teadusaladelt. Ühe olulise eesmärgina nähakse õppematerjalide valmistamist ja õppetöö edendamiseks mõeldud materjalide digiteerimist.

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et digiteerimisele kuuluvad mäluasutustes analoogobjektid, mis:

- a) on olulised rahvusmälu tervikluse püsimiseks (valikute tegemisel on vajalik ekspertide hinnang);
- b) on olulised kasutajale (valikute tegemisel on vajalik objektide kasutamise statistika);

---

⁶ <http://www.kanut.ee/punane.htm>

- c) on mõeldud rahvuskultuuri propageerimiseks ning haridussüsteemi tarbeks (vajalikud on poliitilised otsused oluliste teemade väljaselgitamiseks).

Digitaalsed kogud, mille eesmärk on tutvustada rahvuskultuuri ning toetada haridussüsteemi, nõuavad lisaks digiteerimisele ka mäluasutuste poolt lisatavat lisaväärtust . (kirjeldamine, konteksti loomine, toimetamine sihtgrupi vajadustele vastavaks jne). Olulisel kohal on digitaalsed kogud ka rahvusvahelise koostöö ja suhtluse arendamisel.

4.4 Riskid

Mäluasutuste digiteerimisprojektid võivad takerduda halva planeerimise taha, kui projekte ei planeerita terviklikena — tihti “unustatakse ära” kas digiteeritud materjali kirjeldamise ja säilitamise vajadus või kasutamisevahendid. Kui digiteerimise eesmärk on määratlemata, riskib mäluasutus ebakvaliteetsete tulemuste saamisega, mis toob kaasa vajaduse digiteerimist korrata ja seega korrata ka kulutusi. Oluline riskifaktor on ka digiteerimisprojektide finantseerimine, mis võib osutuda vaid ajutiseks (nt pilootprojekti puhul) või ebapiisavaks (nt pikaajalise ja süstemaatilise digitaalse kogu loomisel ja säilitamisel).

Digiteerimisprojektide planeerimisel tuleb arvestada järgmiste riskidega:

- valik digiteeritava materjali osas on tehtud pealiskaudselt või tendentslikult;
- analoog-objekti valik digiteerimiseks ei ole põhjendatud ega lange kokku asutuse põhieesmärkidega (nt puudub kasutusstatistika või kultuuriväärtuse hinnang);
- puudub standarditele vastav digiteerimise, kirjeldamise ja säilitamise tehnoloogia või on kasutatud konkreetse analoog-objekti jaoks mittesobivat meetodikat.

Digiteerimisprojektide puhul tuleb vältida analoog-objektide säilitamise sattumist vaeslapse ossa. Mäluasutused ei peaks jätma unarusse oma praeguste kogude eest hoolitsemist, asudes looma digitaalseid kogusid.

Riskide efektiivne vältimine eeldab mäluasutuselt eelkõige digiteerimise eesmärgi määratlemist, digiteerimisprojektide planeerimist ning kindlat finantseerimist. Digiteerimine peab toetama säilitamise terviklahendusi, mille lõppeesmärgiks on kultuuripärandi pikaajaline säilitamine ja kasutuskõlblikkuse tagamine.

4.5 Vastutus ja rollid

Mäluasutus kui kultuuripärandi tegelik säilitaja ja digiteerimistöode korraldaja vastutab digiteerimisele kuuluvate materjalide hindamise ja valiku eest, lähtudes seejuures riiklikult ja oma valdkonnas kokku lepitud prioriteetidest. Mäluasutus vastutab digiteerimisprojektide planeerimise ja terviklikkuse eest ning tagab nende nõuetekohase läbiviimise.

Valdkonna kui terviku ülesanne on välja töötada ühised meetodid ja valikueelistused, mis arvestaksid selle valdkonna materjalide digiteerimise vajadust.

Riiklikul tasandil tuleb digiteerimisprojektide toetamisel lähtuda riiklikust strateegiast ning riikliku kultuuripärandi tervikluse põhimõttest. Kultuuripärandi hulka kuuluvad ka digitaalsena loodud materjalid, mille koht kultuuripärandis ja mille kogumise eest vastutamine tuleb selgelt määratleda.

4.6 Soovitused

- 9.** Riiklikul tasandil tuleb täpsustada digitaalsena sündinud materjalide kuuluvus kultuuripärandisse ning vastutus nende kogumise ja säilitamise eest.
- 10.** Kultuuriministeerium tuleb välja töötada riikliku kultuuripärandi digiteerimise prioriteetide kava.
- 11.** Kultuuriministeerium ja selle juhtimisel moodustatud nõukogud peavad andma mäluasutustele juhiseid digiteerimisprojektide planeerimiseks ning nende finantseerimise taotlemiseks.
- 12.** Digiteerimisprojektide finantseerimisel tuleb järgida projektide tervikluse põhimõtet, s.o. lisaks digiteerimisele tuleb toetada digiteeritud materjali kirjeldamist, säilitamist ja kasutamise vahendeid.
- 13.** Kultuuriministeerium ja kultuuripärandi eri valdkondi esindavad asutused peavad looma koolitus- ja väljaõppevõimalusi mäluasutuste töötajatele, kes asuvad digiteerimisprojekte planeerima ja läbi viima.

5. Valikuprintsiibid kultuuripärandi digitaalseks säilitamiseks

Rahvusliku kultuuripärandi hulka arvatud objektide erinevad esinemisvormid, objektide mitmekesisus ja erinev olemus ning teisalt kultuuripärandi koht ja tähendus ühiskonna avalikus teabe- ja infosüsteemis tingivad olukorra, kus osa kultuuripärandist on vajalik ja võimalik digiteerida, samaaegselt kui teist osa on otstarbekam säilitada esialgsel kujul.

Kultuuripärandi digitaalsena säilitamisel on tegemist kahese valikuga:

- 1) valik digiteerimiseks, s.t mida ja mis järjekorras olemasolevast kultuuripärandist digiteerida;
- 2) valik digitaalsete objektide kui kultuuripärandi säilitamiseks, s.t milline osa digitaalsena sündinud materjalist kuulub kultuuripärandisse.

Mõlema valiku puhul tuleb rakendada kultuuripärandi defineerimiseks ja hindamiseks aktsepteeritavaid kriteeriume.

5.1 Valikute tegemine digitaalseks säilitamiseks

Valikute tegemisel digiteeritud ja digitaalsena sündinud teabe säilitamiseks võetakse aluseks kultuuripärandi kui terviku jaoks juba seni kehtivad analoog-objektide säilitamise kriteeriumid või kokkulepped. Nendeks on UNESCO programmi “Maailma mälu” (*Memory of the World*) põhimõtted ning riiklikud või mäluasutuste ja -valdkondade säilitamise strateegiad, kirjalikult vormistatud valdkondadevahelised kokkulepped, mäluasutustes välja töötatud säilitamise põhiprintsiibid. Kriteeriumide miinimumi näitavad:

- objekti kultuuriväärtus;
- säilimisriskid;
- objekti seisund;
- kasutamise vajadus.

Vajalikkusest ja otstarbekusest lähtuvalt valikuid analoog-objektide digiteerimiseks kiirendaksid ja ühtlustaksid igas ainevaldkonnas kindlate printsiipide alusel koostatud prioriteediloetelud. Selline kindlatest põhimõtetest lähtuv ja valdkonnasiseselt aktsepteeritud loetelu võiks anda teatud konkreetse kultuurivaldkonna “punase raamatu” või selle osa. Niisugused loetelud on juba olemas näiteks museaalide ja rahvustrükise “punase raamatu” näol. “Punane raamat” kui antud valdkonna kõige väärtuslikumate ja enim ohustatud objektide loetelu tagaks võimaluse valdkonnas toimuvat digiteerimistööd koordineerida. Valdkonni tehtud “punaste raamatute” koostamiskriteeriumid peavad sisaldama hinnanguid objekti kultuuriväärtusele ja säilimisriskidele, objekti seisundile, kasutamise ja propageerimisvajadusele, objekti leidumusele jm. Valikukriteeriumide väljatöötamise valdkonnavaheks koordinaatoriks on Kultuuriväärtuste Säilitamise Nõukogu (KSN).

Digitaalsena sündinud teave muutub säilitamist vajavaks digitaalseks kultuuripärandiks vaid läbi valikute. Valikuprintsiibid jäävad seejuures samaks, mis kehtisid analoog-objektide puhul mäluasutustes säilitamise põhiülesannete täitmisel. Valikute lähtealused peavad olema võrreldavad digiteeritavate objektide vahel valiku tegemise lähtealustega. Digitaalsena sündiva objekti puhul on eriline tähtsus nn ennetaval koostööl digitaalse objekti loojatega (nt kirjastajad), et juba digitaalse info loomisel oleks teada, kuidas loodavat digitaalset objekti liigitada ja sellest tulenevalt objekti elukäiku loomisest kasutamiseni ette planeerida ning muuta see säilitamisnõuetele vastavaks.

Kes teeb valikuid digitaalse kultuuripärandi määratlemiseks ja säilitamiseks? Eestis välja kujunenud mäluasutuse-põhise säilitamise töökorralduse puhul suudavad seda täna teha arhiivid, muuseumid ja raamatukogud ise. Valdkonniti esile kerkivate probleemide lahendamiseks tuleks valdkondade esindajatel määratleda omavaheline vastutuse jaotus. Seni on säilitamisprobleemide käsitlemine ja optimaalsete lahenduste väljapakkumine olnud KSN-i ülesanne; koostöö valdkondade esindajate kui ekspertidega muudaks selle töö märksa tõhusamaks.

5.2 Valikukriteeriumid digiteerimiseks mäluasutustes

Kultuuripärandi erinevad esinemisvormid ja kirevus, mitmesugused kogumise ja kasutamise põhimõtted ning erisugused olukorrad, kus langetatakse otsuseid digiteerimise kohta, teevad võimatuks määratleda absoluutseid kriteeriume, mille alusel kultuuriväärtusega objekte välja valida digiteerimiseks ja digitaalsena säilitamiseks. Need otsused koosnevad alati terve rea argumentide ja põhjuste kombinatsioonist ning saavad olla ja enamasti peavadki olema valdkonnapõhised. Et aga digiteerimine, digiteeritu säilitamine ja selle kättesaadavuse tagamine on väga aja- ja ressursimahukad tööd, on otstarbekas koostada pikaajalised kooskõlastatud tegevusplaanid, mis lähtuksid ühtsetest kokkulepitud ja tunnustatud valikukriteeriumidest. Olulisemad kriteeriumid oleksid järgmised:

Intellektuaalne sisu

Mäluasutused säilitavad erinevaid objekte just nende kultuuriloolise (kunstilise, ajaloolise jms) väärtuse pärast. Objekti üldise kättesaadavuse parandamiseks võib selle digiteerida ning säilitada selle koopia ka digitaalsena. Valikuküsimuseks jääb alati, kas objektil on vaid tarbeväärtus või on objekt seotud nostalgilise omandiväärtusega. Objekti kultuuriloolise väärtuse hindamisega tegelevad oma valdkonna spetsialistid.

Avalik nõudlus

Nõudlus objekti kasutamise järele peaks olema täheldatav praegu ja prognoositav kaugemas tulevikus. Väikese kasutajaskonnaga või lühikese kasuliku elueaga materjali digiteerimine ei pruugi olla hea investeering.

Ajaloo- või kultuuriväärtusega objektide puhul ei saa lähtuda üksnes digiteerimiseks vajaliku investeeringu tasuvusest, vaid tuleb arvesse võtta objekti olulisust ja kohta teatud areaali, riigi, maakonna või külakogukonna kultuuri- ja ajaloos. Arvestada tuleb ka sellega, et hindajaks ei ole vaid meie või lähem minevik ja tulevik, hinnangu annab ajalooline areng ise.

Lühikese kasuliku elueaga materjal ei ole enamasti väärtuslik (nt hinnapakumine, pakend). Mõnel juhul võib see aga omada mingit väärtust (nt mark, margiga ümbrik, paberraha jms) ning just lühikese eluea tõttu võiks niisugune materjal olla digiteerimise objektiks.

Vastavus asutuse eesmärkidega

Digiteerimisprojekti kooskõla projekti juhtiva mäluasutuse üldiste eesmärkide ja tegevussuundadega tagab projekti edukuse ja toimimise seaduspärasuse.

Autoriõigused

Digiteeritava materjali autoriõigused peavad olema üheselt määratletavad. Enne digiteerimise alustamist tuleb tagada autori luba digiteerimiseks.

Orienteeritus terviklahendustele

Digiteerimisprojektid ei tohi keskenduda isoleeritud tegevustele, vaid tuleb siduda mäluasutuse muu tegevusega, mis on suunatud objektide säilitamisele ja kasutamisele (nt kogude hoid, konserveerimine, mikrofilmimine, digitaalne säilitamine jne).

Seosed teiste projektidega

Projekti planeerimisel tehtav eeltöö peab andma garantii, et projekti käigus ei digiteerita materjale, mis juba on digitaalsel kujul saadaval. Tagada tuleb ka koostöö, informatsioonivahetus ja võrreldavus teiste samalaadsete projektidega.

Kvaliteedinõuded

Olemasolev või planeeritav tehnoloogia peab võimaldama piisava adekvaatsusega edasi anda digiteeritavas originaalis sisalduvat informatsiooni. Kui see osutub võimatuks, tuleks digiteerimine kas edasi lükata või taotleda täiendavaid tehnilisi vahendeid.

Tehnoloogia on kiiresti arenev valdkond. See tehniline potentsiaal, mis rahuldaks meid täna, ei pruugi sobida homme. Lükates tänased tegemised edasi vaid seetõttu, et meie käsutuses ei ole parimatest parim, tehnoloogia viimane sõna, tähendaks sisuliselt valdkonna arendamisest loobumist ning kontrolli alt välja libisemist. Täiendavaid vahendeid tuleb taotleda, kuid ka olemasolevate võimaluste optimaalsel ning mõistlikul kasutamisel (kus on ette näidata ka tulemus) on võimalik saavutada pidevat täiustamist ja uuendamist.

Kirjeldus

Enne digiteerimise alustamist tuleb veenduda, et originaalide kohta on olemas küllaldane hulk kirjeldust. Ebapiisav kirjeldus võib muuta digitaalsed surrogaadid raskesti kasutatavaks. Digiteeritud materjali kirjeldus peab järgima ühtseid standardeid ja kokkulepituid põhimõtteid (vt ka peatükk 7).

Originaalide seisund

Kindlasti tuleb veenduda, et originaalide seisukord võimaldab digiteerimist (olemasoleva või planeeritava tehnoloogia abil). Hävimisohus analoog-objektide digiteerimine on seejuures vaadeldav iseseisva eesmärgina. Otstarbekas oleks objekte vajadusel ja võimalusel enne digiteerimist restaureerida või konserveerida,

sest digitaalsete koopiade olemasolu vähendab originaalide kasutuskoormust ning nende säilitamine maksimaalselt sobivates tingimustes ja nõuetekohases olekus on eesmärk omaette.

Digiteerimine ei asenda objekti konserveerimist, vaid loob kõrvuti konserveerimisega head eeldused objekti säilimiseks ning parandab otsustavalt objekti kättesaadavust.

Konfidentsiaalne sisu

Tuleb kontrollida, et digiteeritav materjal ei sisaldaks informatsiooni või isikuandmeid, mille konfidentsiaalsus võib digiteerimise tulemusena sattuda ohtu.

5.3 Valikukriteeriumid digitaalsena loodud materjali säilitamiseks

Digitaalsena loodud informatsiooni määratlemisel kultuuripärandina kehtivad samad üldkriteeriumid, mis teiste kultuurivormide valikute puhul. Lisakriteeriumiks on digitaalsena loodud materjali ainulisus: eelistada tuleb materjali, millel puudub igasugune analoog-ekvivalent ja mis on kättesaadav üksnes digitaalsena.

Rahvusraamatukogu jaoks on valikuprintsiibid digitaalsena loodud materjalide kogumisel osaliselt määratud sundeksemplariseadusega, mis hõlmab füüsilisel kandjal elektroonilisi teavikuid. Seaduse kavandatava täienduse jõustumisel lisanduksid võrguväljaanded, mille kogumise ja säilitamise eest vastutab Rahvusraamatukogu. Valikute põhikriteeriumiks on avaldatus, mistõttu ei kuulu kogutavate materjalide hulka kirjastamata dokumendid (elektroonilised salvestised ja nn hall kirjandus). Oluline on ka väljaandja autoriteetsus. Võrguväljaannete kogumisel lähtub Rahvusraamatukogu oma traditsioonilisest ülesandest säilitada monograafiaid ja perioodilisi väljaandeid, mis tähendab, et kogutakse veebis avaldatud teoseid ja elektroonilisi ajakirju, kuid ei koguta nt asutuste kodulehekülgi.

Rahvusarhiiv kogub arhiiviseaduse järgselt asutuste asjaajamisest väljuvaid arhivaale, sealhulgas ka digitaaldokumente. Valikuprintsiibid digitaaldokumentide Rahvusarhiivi vastuvõtmiseks on üldjuhul samad, mis paberdokumentide jaoks, kuid lisakriteeriumina võetakse arvesse arhivaalide seisund. Arhiivi võetakse vastu vaid digitaaldokumente, mis vastavad arhiivieeskirjaga ette nähtud nõuetele; muid digitaalseid materjale arhiiv üldjuhul säilitamisele ei võta. Õigusaktid näevad ette ka paljude riiklike registrite ja andmekogude säilitamist avalikus arhiivis. Andmekogude puhul ei ole sageli tegemist ainult digitaalsena loodud materjali säilitamisega, sest sageli on andmed sisestatud andmebaasi paberdokumentidelt, kuid digitaalne andmekogu võib omandada arhiiviväärtuse ka iseseisvana. Digitaalarhiiv Rahvusarhiivis sai alguse andmekogude arhiveerimisest. Arhiivimoodustajate asjaajamises digitaalsena loodud dokumentide kogumine muutub Rahvusarhiivis aktuaalseks siis, kui asutustevahelises asjaajamises hakatakse looma ja kasutama autentsusnõuetele vastavaid digitaaldokumente.

Raadio ja televisiooni arhiivis on valikuprintsiibid digitaalsena loodud materjalide kogumisel ja säilitamisel määratud ringhäälinguseaduse, ETV põhikirja, Eesti Raadio põhikirja ning Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni arengukavaga aastateks 2003—2005. Valiku aluseks on rahvuskultuuri ja Eesti ajaloo seisukohalt oluliste

ürituste, sündmuste ja teoste salvestamine ning säilitamine. Valdkonna eripäraks on digitaalsete failivormingute (lineaarne ja komprimeeritud) paljusus ja üheaegne kasutamine nii tootmises kui ka säilitamisele suunatud tegevuses.

Riiklikul tasemel kokku lepitud kultuuripärandi säilitamise strateegia olemasolu lihtsustab oluliselt valikute tegemist digitaalse kultuuripärandi säilitamiseks. Seda eelkõige põhjusel, et sarnaselt analoog-materjalidele on ka digitaalse materjali pikaajaliseks säilitamiseks valimisel peamisteks kriteeriumideks autentsus ja püsiv kultuuriväärtus, mis oma ainestiku, vormi ja stiili mitmekesisusega vääristab kultuuripärandit tervikuna.

5.4 Riskid

Digitaalse kultuurivormi puhul on terve rida iseärasusi, mis muudavad valikute tegemise võrreldes analoog-vormidega veelgi keerulisemaks.

- 1) Mäluasutuste motiivid kogude digiteerimiseks võivad olla erapoolikud ning digiteerimise eesmärk ebapiisavalt määratletud. Majanduslikel kaalutlustel võidakse põhjendamatult püüda saavutada kokkuvõetavate valikute tegemise arvelt ning kultuuriväärtuste digitaalsena säilitamist ei vaadelda tervikuna.
- 2) Terve rea digitaalsete materjalide puhul ei ole loomingu autor ja kirjastamiskoht määratletav, mistõttu on raske lahendada autoriõigusest tulenevaid probleeme.
- 3) Uued digitaalsed kultuurivormid ja stiilid ei klassifitseeru tavapäraselt, vaid nõuavad uusi definitsioone ja uut klassifikatsiooni. Siia kuuluvad sisult ja ainestikult osaliselt kattuvad, samaaegselt mitmetes versioonides olevad ja omavahel sidustatud digitaalse informatsiooni objektid. Käsitlemise uue vormina tuleb vaadelda ka ühtse tervikuna veebi fenomeni kui elektroonilise kirjastamise vahendit.
- 4) Digitaal tehnoloogia suurtest võimalustest tuleneb sageli pettekujutus, et kõike on võimalik kohe ja suurtes mahtudes säilitada ning nii valikute tegemine kui ka säilitamise terviklahendused edasi lükata tulevastele põlvetele. Selline strateegia on ohtlik ja ressursikulukas ning võib tugevalt muuta kultuuripärandi kui terviku käsitlemise olemust.

Riskantsete ja põhjendamatute valikute tegemise vältimiseks tuleks alustada üldistest loogilistest kriteeriumidest, kasutades selleks mäluasutustes juba olemas olevaid valikuprintsiipe. Kriteeriumide täpsustamine on siiski aeganõudev ja vastutusrikas töö, millesse peavad olema kaasatud nii valdkondade esindajad kui ka KSN, ning kriteeriumide täiendamine tuleb planeerida valdkondade arengukavadesse pideva protsessina. Valikute tegemist ei tohi mõjutada digitaalse säilitamise maksumus ja teostatavus.

5.5 Vastutus ja rollid

Mäluasutus kui digiteerimistöde teostaja vastutab, et digitaalsele säilitamisele kuuluvad materjalid vastaksid kultuuripärandi defineerimiseks ja hindamiseks aktsepteeritud kriteeriumidele.

Valdkonna juhtasutused vastutavad antud valdkonnast digitaalsele säilitamisele kuuluva kultuuripärandi terviklikkuse ja maksimaalse mitmekesisuse eest.

Riiklikul tasandil tuleb kultuuriväärtuste digitaalsel säilitamisel tagada erinevate kultuurivaldkondade esindatus, et säiliks rahvuslik kultuuripärand selle mitmekesisuses.

5.6 Soovitused

- 14.** Kultuuriministeerium peab koostöös kultuuripärandi eri valdkondi esindavate asutustega välja töötama konsensusliku otsuse kultuuripärandi digitaalsena säilitamise põhiprintsiipide kohta.
- 15.** Tuleb kokku kutsuda ekspertide töörühm, mis koostöös Kultuuriväärtuste Säilitamise Nõukoguga esitab ettepanekud digitaalse säilitamise valikukriteeriumide väljatöötamiseks ning nende rakendamise viisi ja vormi leidmiseks.
- 16.** Kultuuripärandi eri valdkondi esindavad asutused peavad koostama ülevaate oma valdkonnas seni kehtivatest valikuprintsiipidest koos säilitamise erivajadustega.
- 17.** Valikukriteeriumide väljatöötamise valdkondadevaheliseks koordinaatoriks on Kultuuriväärtuste Säilitamise Nõukogu (KSN).
- 18.** Kultuuriministeerium organiseerib süsteemse ülevaate Eesti kultuuripärandist kui tervikust, lähtudes mäluasutuste ja teiste kultuuripärandit talletavate üksuste (teadusasutused, meediaasutused) esitatud andmetest.

6. Kultuuripärandi digiteerimine

Digiteerimiseks vajalik tehnoloogia on viimase 10—12 aasta jooksul läbi teinud hüppelise arengu ühelt poolt kvaliteedi tõusu ja teiselt poolt hinna languse suunas. See on muutnud digitaalsete kujutiste lihtsa loomise kättesaadavaks praktiliselt igapäevale: nii skannerid kui ka digitaalsed kaamerad on hinna poolest taskukohased ja lihtsasti kasutatavad peaaegu kõigile. Kultuuripärandi nõuetekohane digiteerimine eeldab siiski rohkemat kui hädavajaliku riistvara soetamine: säilitamiseks ja kasutamiseks sobiva digitaalse objekti loomine nõuab planeerimist, kontrollitud ja dokumenteeritud digiteerimisprotsessi, kvaliteedistandardite järgimist.

6.1 Digiteerimisprotsess

Digiteerimine on analoog-kujul eksisteeriva objekti konverteerimine digitaalsele kujule, mida saab arvuti abil töödelda. Konverteerimine toimub kas skanneri, digitaalse kaamera või muu spetsiaalse riistvara abil. Digiteerimiseks sobiv meetod ja riistvara sõltuvad originaalse analoog-objekti iseloomust, kandjast ja struktuurist. Skanneri või digitaalse kaamera kasutamisel saadav digitaalne kujutis koosneb punktidest (pikselitest), millest igaüks kannab informatsiooni digiteeritud objekti kohta. Pikselite arv kindlal pinnal (nt ruut-toll) määrab ära kujutise selguse ja detailsusastme. Audiovisuaalsete materjalide digiteerimisel kodeeritakse heli või pildi sagedus, tugevus jms digitaalsena, vastavalt valitud failvormingu määrangutele.

Nagu igasugune konverteerimine nii on ka digiteerimine oma olemuselt tõlkimine, mille tulemus on originaalile lähedane, kuid mitte täpne originaali taasesitus. Pidevalt arenev tehnoloogia suudab praeguseks kadudeta edasi anda suurema osa analoog-objektides sisalduvast inimsilmale ja -kõrvale tajutavast informatsioonist, kuid päris kõigi digiteeritud kultuuripärandi kasutajate (nt teadlased, konservatorid jt) erivajadusi veel rahuldada ei suudeta. Seetõttu on hädavajalik, et kultuuripärandi digiteerimisel kasutataks kõrgeimaid võimalikke kvaliteedi ja tehnilisi parameetreid vältimaks olulise informatsiooni kadu.

Mitmed Eestis alustatud digiteerimisprojektid, mis algatati kiirustades, lähtudes vajadusest parandada allikmaterjalide kättesaadavust, ning mille puhul polnud eelnevalt testitud digiteerimiseks kasutatavat tehnikat ega loodud vajalikke tingimusi digiteeritud materjali arhiveerimiseks (nt Kirjandusmuuseumis digiteeritud eestikeelsete säilinud kalendrite ainuexemplarid alates 1732. a. ilmunud väljaandest "Eesti-Ma Rahwa Kalender ehk Täht-Ramat"), tuleks tänasel päeval originaalidest uuesti digiteerida, sest digiteeritu kvaliteet ei vasta nõuetele.

6.2 Digiteerimisprojekti etapid

Kultuuripärandi digiteerimisprojektid mäluasutustes peavad arvestama nõuete ja vajadustega, mis tagavad töö ja tulemi kvaliteedi ning protsessi kontrollitavuse. Digiteerimisprojekt peaks hõlmama vähemalt järgmisi etappe:

- 1) Digiteeritavast materjalist ülevaate koostamine ning vajaduste ja riskide identifitseerimine.
- 2) Materjali vajadustest ja digiteerimise tulemi kasutamise eesmärkidest lähtuvalt sobivate kvaliteedinõuete kinnitamine.
- 3) Materjali omadustest ja vajadustest lähtuvalt sobiva digiteerimismeetodi ja -tehnikavalik.
- 4) Digiteerimise tulemi kasutamise eesmärkidest lähtuvalt failivormingute ja nende parameetrite kinnitamine.
- 5) Digiteerimisprotsessi kirjelduse standardi kinnitamine (vt peatükk 7).
- 6) Digiteerimistehnika kalibreerimine ja häälestamine.
- 7) Tehnika ja digiteerimise testimine, tulemuste hindamine.
- 8) Digiteerimise keskkonna tingimuste kalibreerimine ja fikseerimine.
- 9) Kahjustatud säilikutel on oluline parema kujutise saamise huvides objekt eelnevalt konserveerida.
- 10) Digiteerimine.
- 11) Digiteerimise tulemi kvaliteedi hindamine.
- 12) Digiteerimisprotsessi kirjeldamine.
- 13) Digitaalse faili salvestamine, kirjeldamine, arhiveerimine.

Nõuded üksikutele etappidele erinevad sõltuvalt digiteeritava materjali tüübist — nt digiteerimine mikrofilmilt erineb paberdokumendi või fotonegatiivi digiteerimisest; nõuded suureformaadilise maali digiteerimisele erinevad arheoloogilisest leiust digitaalse kujutise loomise vajadustest; digiteerimine videokassetilt erineb 16 mm filmilindilt digiteerimisest.

Digiteerimine kui keerukas ja ressursimahukas protsess ei pea alati olema korraldatud mäluasutuse poolt või juures, vaid see võib ka olla ostetud teenusena. Professionaalseid digiteerimisteenuseid osutavad nii eraettevõtted kui ka erinevad ekspertkeskused. Näiteks on Eestis muuseumikogude digiteerimiseks loodud Ennistuskaja Kanut juurde eraldi osakond; Rahvusraamatukogu on kasutanud digiteerimisteenuse pakkujaid Soomes.

Kultuuripärandi digiteerimisprojektide jaoks on Euroopa Liidu raames välja töötamisel kvaliteedinõuded (*benchmark*), mida Kultuuriministerium ja Eesti mäluasutused arvestavad oma soovitude väljatöötamisel.⁷ Soovituslikud juhendid ja kvaliteedinõuded aitavad tagada digiteerimisprojektide ühtlast kvaliteeditaset ja dokumenteeritust ning tulemite kasutatavust kogu kultuuripärandi digitaalse kasutamise ja säilitamise kontekstis.

6.3 Digiteerimise maksumus

Digiteerimisprojekti alustamiseks on minimaalselt vaja võimsat arvutit ja kvaliteetset monitrit, tarkvara, professionaalset digiteerimiseks sobivat seadet (nt

---

⁷ vt. <http://www.cordis.lu/ist/ka3/digicult/benchmarking.htm>

skanner, digitaalne kaamera, mikrofilmi skanner, video digiteerimise vahend, analoog-digitaalmuundur vms) ning soovitavalt võrguühendust ja printerit. Vaja võib minna ka muid lisaseadmeid, nt analoog-objekti fikseerimiseks, valgustamiseks või mahamängimiseks. Olenevalt digiteeritava materjali omadustest ja mahust võib investeringu maksumus kõikuda väga suures ulatuses.

Lisaks esialgsetele investeeringutele tuleb digiteerimisprojektides arvestada ka jooksvate digiteerimiskuludega, mis on seotud nii objektide ettevalmistamise kui ka digitaalsete failide loomise, kirjeldamise, töötlemise ja arhiveerimisega. Jooksvad kulud on mõõdetavad tööaja, töötajate arvu ja tööde mahuga.

Üks olulisemaid puudujääke, mille Euroopa Liit on oma liikmesmaade kultuuripärandi digiteerimise projekte analüüsid välja toonud, on projektide finantseerimise ajutisus, projektide jooksvate kuludega mitteamestamine ning vähene tugi digiteeritud materjali pikaajalisele säilitamisele. Eesti Digitaalse Kultuuripärandi Nõukogu (DKN) on digiteerimisprojekti taotluse ja eelarve koostajatele välja töötamas soovitusi, mis arvestavad vajadusega digiteeritud materjale pikaajaliselt säilitada.

6.4 Riskid

Peamised digiteerimisega seotud riskid, mis seavad ohtu kas digiteerimisprojekti tervikuna või selle tulemite kvaliteedi, tulenevad kas projekti ebapiisavast planeerimisest (sh sobivate meetodite, standardite ja kvaliteedinõuete kinnitamata jätmise, vähene kontroll projekti elluviimise käigus) või projekti ebapiisavast finantseerimisest, mis kas ei võimalda kasutada vajaliku võimsusega tehnoloogiat või ei taga projekti jätkusuutlikkust (sh tulemi pikaajaline säilitamine).

Põhiliste riskide vältimiseks on otstarbekas nõuda digiteerimisprojektidelt põhjaliku projekti plaani olemasolu ja selle täitmise kontrollimist.

6.5 Vastutus ja rollid

Mäluasutus on peamine kultuuripärandi digiteerimistöode läbiviija ja projektide teostaja. Peamine vastutus digiteerimisprojektide planeerimise, elluviimise, juhiste järgimise ja kvaliteedi kontrolli eest langeb mäluasutustele.

Digiteerimisprojektide tulemuslikuks teostamiseks vajavad mäluasutused:

- intellektuaalset tuge projektide planeerimise ja haldamise alaste juhiste näol;
- näidisinõudeid digiteerimise kvaliteedi määratlemiseks;
- finantstoetust projektide läbiviimiseks;
- koolitust projektide teostajatele;
- lahendusi digiteerimise tulemite pikaajaliseks säilitamiseks.

Valdkonda esindavate juhtasutuste ülesanne on välja töötada ühised meetodid, standardid ja kvaliteedinõuded, mis arvestaksid selle valdkonna materjalide digiteerimise vajadustega.

Valdkonna spetsiifiliste nõuete väljatöötamisel ja rakendamisel peab valdkonda esindav kogu:

- tegema koostööd mäluasutustega kogumaks informatsiooni, milliseid materjale digiteerida kavatsetakse;
- jälgima rahvusvahelist head praktikat ning tagama oma nõuete ühilduvuse selle praktika ja rahvusvaheliste standarditega;
- kontrollima digiteerimisprojektide nõuete täitmist.

Riiklikul tasandil lasub vastutus erinevate valdkondade standardite ja kvaliteedinõuete ühtlustamise, koordineerimise ja kehtestamise eest. Eelkõige riikliku tasandi huvides on tagada, et digiteerimisprojektid oleksid jätkusuutlikud ning et nende tulemite kasutatavus oleks tagatud pikaks ajaks.

6.6 Soovitused

- 19.** Mäluasutuste jaoks tuleb koostada praktiline juhend digiteerimisprojektide väljatöötamiseks ja planeerimiseks.
- 20.** Tuleb kokku kutsuda ekspertide tööühm, mis koordineeriks digiteerimisprotsessile esitatavate kvaliteedinõuete väljatöötamist.
- 21.** Tuleb tellida uurimus digiteerimisprojektide maksumuse kujunemise kohta (maksumuse komponentidest ja kalkuleerimisest) ning avaldada see juhisena mäluasutustele.
- 22.** Kultuuriministeerium peab toetama alustavaid ja planeeritavaid digiteerimisprojekte aitavate ekspertkeskuste loomist.
- 23.** Kultuuripärandi valdkondi esindavad asutused peavad algatama oma valdkonna materjalide digiteerimisele esitatavate nõuete, kvaliteedistandardite ja nende järgimise aruandluse väljatöötamise.
- 24.** Kultuuripärandi valdkondi esindavad asutused peavad looma võimalused digiteerimisprojektide teostajate erialaliseks koolituseks.

7. Digitaalse kultuuripärandi kirjeldamine

Kõigil mäluasutustel on oma kogude kirjeldamise jaoks olemas standardid ja kataloogid. Digitaalsete objektide säilitamine nõuab aga täiendava, nii tehnilise kui ka administratiivse kirjelduse loomist. Digitaalne kultuuripärand loob võimaluse, aga ka vajaduse kasutada erinevate mäluasutuste kogusid korraga ja teostada päringuid mitmetes kataloogides. Erinevate mäluasutuste kataloogide ühiskasutus eeldab aga kataloogiandmete ühilduvust, mis seni veel puudub.

7.1 Digitaalse kultuuripärandiga seotud metaandmed

Kultuuripärandi digitaalsena säilitamine (vt peatükk 8) saab efektiivselt toimuda vaid tingimusel, et säilitatavad objektid on kaetud piisava kirjeldusega. Metaandmed ehk 'andmed andmete kohta' on teisisõnu kirjeldav informatsioon, mis digitaalse objekti (nt. digiteeritud pildi) kohta kataloogiandmebaasi kantakse (vt ka definitsioone Lisas 1). Digitaalsete failide säilitamine ja kasutamine eeldab rohkem ja teistsuguse sisuga metaandmeid, kui seda mäluasutused praegu analoog-objektide jaoks loovad ja haldavad, mistõttu tuleb välja töötada ja kokku leppida uusi metaandmete standardeid. Põhilised metaandmete kategooriad digitaalse kultuuripärandi kirjeldamise jaoks:

Tüüp	Definitsioon
Kirjeldus	Metaandmed, mis kirjeldavad digitaalset objekti ja mille abil kasutaja selle üles võib leida. Digiteeritud materjali puhul ei pea see erinema kataloogiandmetest, millega kirjeldatakse originaalset analoog-objekti.
Tehniline	Metaandmed, mis kirjeldavad digitaalse objekti tehnilisi omadusi ja vajadusi (nt failivorming, tarkvara).
Administratiivne	Metaandmed, mis kirjeldavad digitaalse objekti saamise, töötlemise ja säilitamise konteksti ning seeläbi tõestavad objekti autentsust.
Kasutamine	Metaandmed, mis kirjeldavad digitaalse objekti kasutamise tingimusi, piiranguid ja ajalugu.

Tabel 1. Metaandmete kategooriad.

Tehnilised ja administratiivsed metaandmed kokku moodustavad digitaalseks säilitamiseks hädavajaliku miinimumkirjelduse. Tehniliste metaandmete alla kuulub ka digiteerimisprotsessi kirjeldus, sh kasutatud tehniliste vahendite, tarkvara jms kirjeldus. Olenevalt digiteeritava materjali tüübist ja omadustest on vajalike tehniliste, aga ka administratiivsete metaandmete sisu erinev, mistõttu erinevatel mäluasutustel on mõneti erinevad vajadused metaandmestandardite järele. Digiteeritud analoog-objekti kirjeldus mäluasutuse kataloogis, nimistus, vms, kui ka selle kasutamise tingimused (nt autoriõigusest tulenevad piirangud) kehtivad samuti digiteeritud objekti kirjeldamiseks.

Metaandmete loomisega kaasnevad arvestatavad kulutused, eriti tööjõule, kuna seda protsessi ei ole võimalik täielikult automatiseerida. Seetõttu tuleb digiteerimist ja selle tulemit kirjeldavad metaandmed luua ja talletada kas otse digiteerimisprotsessi käigus või võimalikult ruttu pärast seda, kuna n.ö tagantjäre

kirjeldamine toob kaasa täiendavaid kulutusi ning on tihti ebatäpsem. Digiteerimisprojektide planeerijad peaksid arvestama kirjeldamise loomise ja säilitamisega seotud kuludega juba projektide eelarveid koostades.

7.2 Metaandmete ühilduvus

Mäluasutustel on välja kujunenud oma traditsioonilised kataloogimisviisid ja kogude kirjeldamise standardid. Need aga ei ühildu eri valdkondade mäluasutuste vahel ega võimalda kataloogide ristkasutust. Kataloogide digitaliseerimine ja automatiseerimine pakub võimaluse katalooge ristkasutada ning digitaalset kultuuripärandit kasutada sõltumata selle asukohast.

Metaandmete jagamine mäluasutuste vahel ja ühine kasutamine eeldab ühistes standardites kokku leppimist ning kataloogiandmete ühilduvuse tagamist. Ühtse 'kultuuripärandi kataloogini' jõudmiseks tuleb tegelda kataloogiandmete ühildamisega, standardite võrdlemisega ning ühiskasutuse stsenaariumidega.

Kultuuripärandi kasutajate seisukohalt on praegu suurimaks mugava ja tervikut hõlmava juurdepääsu takistajaks erinevad valdkonnapõhised kirjeldamisreeglid ja informatsiooni esitamise viisid. Seega on lisaks metaandmelementide standarditele oluline kokku leppida ka märksõnastike ja normkirjete ohje standardites, mis tagavad metaandmete ühtse kirjaviisi ning päringute efektiivsuse.

Euroopa Liidu poolt välja töötatud nn Lundi põhimõtete rakendusprogramm (Action 2b: *Discovery of digitised content*) näeb ette tagada mäluasutuste kataloogide ühilduvus kogu Euroopas ning anda soovitusi metaandmete haldamise tehniliste rakenduste loomiseks.⁸

7.3 Riskid

Puudulik või ebaadekvaatne kirjeldus seab ohtu digitaalse materjali säilitamisvõimaluse ja autentsuse, kuna pole võimalik valida sobivat säilitamisstrateegiat ega tõestada materjali originaalsust. Ebapiisavad kataloogiandmed ei võimalda teostada efektiivseid ja tulemuslikke päringuid kataloogides, mistõttu osa digitaalsest kultuuripärandist võib seetõttu jääda kasutamata.

Nende riskide vältimiseks tuleb mäluasutused varustada kirjeldusstandarditega ja selgete eeskirjadega nende rakendamiseks. Digiteerimisprojekte tuleb innustada metaandmeid looma juba digiteerimisprojekti käigus ja planeerima seda tegevust projektidesse, mitte jätta projektijärgset kirjelduse loomist n.ö. tagant-järgi-tegevuseks.

7.4 Vastutus ja rollid

Mäluasutus on peamine metaandmete looja ja haldaja, nende kvaliteedi kontrollija ning neile juurdepääsu tagaja. Metaandmete loomiseks ja kontrollimiseks peab mäluasutus aktsepteerima metaandmete ja normkirjete standardeid.

---

⁸ http://www.cordis.lu/ist/ka3/digicult/lund_ap_browse.htm#2b

Valdkondi esindavad juhtasutused vastutavad metaandmestandardite valimise, tõlkimise ja kohandamise eest. Selleks peavad erinevad kultuuripärandit säilitavad valdkonnad kokku leppima ühtsete standardite kasutamises.

Riiklikul tasandil tuleb koordineerida metaandmestandardite väljatöötamist ning ühtset rakendamist kõigis valdkondades. Riiklikult tuleb toetada ühtsete kataloogide loomist ja konverteerimist.

7.5 Soovitused

- 25.** Tuleb kokku kutsuda ekspertide tööühm, mis annab soovitused eri valdkondade kirjeldusstandardite ühilduvuse tagamiseks ning töötab välja miinimumnõuded kultuuripärandi digitaalse säilitamise ja digiteerimise metaandmete kohta.
- 26.** Kultuuripärandi valdkondi esindavad asutused peavad algatama oma valdkonnas metaandmete ühtlustamise ja sobivate standardite määratlemise.
- 27.** Mäluasutused peavad osalema metaandme- ja normikirjestandardite väljatöötamises, formuleerima oma erivajadused seoses kirjeldamisega ning tagama töötajate väljaõppe standardite rakendamiseks töötajate väljaõppe.

8. Digitaalse kultuuripärandi säilitamine

Mäluasutused tegelevad kogude digiteerimisega mitmesugustel eesmärkidel, üks neist on kogude parem säilitamine. Säilitamine ei tähenda seejuures mitte analoog-objekti hoidmisest loobumist, vaid lisaks analoog-objektile ka digitaalse kujutise või versiooni säilitamist samast objektist. Kultuuripärandi digitaalne säilitamine on mäluasutuste jaoks uus, iseseisev ülesanne, mille praktika ja tegelik maksumus on alles välja kujunemas.

8.1 Kultuuripärandi säilitamine digitaalsena

Digitaalse kultuuripärandi säilitamise eesmärk on tagada digiteeritud ja digitaalselt sündinud materjalide sisu, autentsuse, kasutatavuse ja funktsionaalsuse pikaajaline säilimine. Kuna kultuuripärandi digiteerimise üheks peamiseks eesmärgiks on kasutatavuse ja juurdepääsu parendamine (vt peatükk 9), siis tuleb ka säilitamisel eeskätt arvestada säilitatavate objektide kasutamise vajadusega. Digitaalse kultuuripärandi säilitamine peab seega tagama, et:

- 1) digiteeritud materjalide kvaliteet ei kahaneks ega kannataks;
- 2) digiteeritud materjalid oleksid pikaajaliselt kasutatavad;
- 3) juurdepääs digiteeritud materjalidele oleks kontrollitud.

Digiteeritud materjalide arhiveerimiseks ja säilitamiseks tuleb alati valida failivormingud, mis ei kasuta informatsiooni kadudega pakendamist või konverteerimist. Kord juba tehtud kulutust digiteerimisele ei tuleks korrata selletõttu, et loodud ja arhiveeritud fail ei sisalda kogu vajalikku informatsiooni või on madalama kvaliteediga kui esialgseks töötluseks kasutatud fail.

Digiteeritud materjalide kasutatavust tuleb aktiivselt säilitada, rakendades selleks sobivaid digitaalse säilitamise meetodeid (vt järgmine alapeatükk).

Juurdepääsu digiteeritud materjalidele tuleb kontrollida, et ei tekiks võimalust tahtmatuks või tahtlikuks failide kustutamiseks või rikkumiseks. Juurdepääsu säilimine tähendab ka piisava metaandmestiku olemasolu ja säilimist, sest kirjelduseta jäänud faili ülesleidmine on raskendatud ning selle säilitamisele tehtud kulutused ei anna soovitud tulemit.

Mäluasutustest lasub otsene kohustus säilitada digitaalseid materjale Rahvusarhiivil ja Rahvusraamatukogul, digiteeritud kultuuriväärtuste säilitamisega tegelevad ka teised mälu- ja teadusasutused. Digitaalne arhiveerimine ja säilitamine on kogu kultuurisektoris alles kujunemisjärgus, mistõttu on konstruktiivse dialoogi ja koordineerimise kaudu võimalik saavutada märgatavat kokkuhoidu ühiste lahenduste ja koostöö abil. Suuremad mäluasutused ja ekspertkeskused võiksid teistele ja väiksematele asutustele pakkuda teenuseid, tuge ja väljaõpet, sest digitaalne säilitamine nõuab pidevat, aktiivset ja kulukat sekkumist säilitatava materjali kasutatavuse tagamiseks.

8.2 Digitaalse säilitamise põhiprintsiibid

Digitaalsena salvestatud andmeid saab kasutada arvuti (riist- ja tarkvara) abil. Selleks et tulevikus (ka 50 ja 100 aasta pärast) oleks võimalik faili kuvada, töödelda, trükkida jne samasugusena, nagu see on võimalik faili loomise ajal, tuleb faili n.ö läbi aja kasutatavana hoida. Kuna tehnoloogia, riist- ja tarkvara arenevad kiiresti ning muutuvad nii standardid ja failivormingud kui ka vahendid, millega neid töödeldakse ja salvestatakse, tuleb faili kasutatavuse tagamiseks seda konverteerida uutesse failivormingutesse, mis on arusaadavad uuele tarkvarale, ning kopeerida fail uutele andmekandjatele, mis on kasutatavad uue riistvaraga. Erinevalt analoog-materjali säilitamisest on digitaalne säilitamine protsess, mis nõuab pidevat materjali töötlemist ja selle kirjeldamist, olles seetõttu ka kulukas.

Digitaalne säilitamine on suunatud materjali kasutatavuse säilitamisele ja peab selleks ennetama kahte liiki iganemisprotsesse:

- 1) andmekandjad, millele digitaalsed objektid salvestatakse, vananevad aja ja kasutamise jooksul ning muutuvad kasutuskõlbmatuks; riistvara ja välisseadmed, mida kasutatakse nii andmekandjate kui ka dokumentide lugemiseks, iganevad ja kaovad kasutuselt;
- 2) tarkvarakeskkond, millega digitaalne objekt loodi, kaob kas käibest või uueneb sellisel määral, et ei võimalda vanemat failivormingut enam efektiivselt kasutada.

Digitaalsele arhiivimaterjalile kestva juurdepääsu tagamiseks on kasutusel kolm põhimõttelist strateegiat:

- 1) originaalse tehnoloogia säilitamine ehk originaalse riistvara ja sellel põhineva tarkvarakeskkonna alles- ja käigushoidmine, mis üheskoos võimaldab originaalset digitaalset objekti kasutada;
- 2) materjali pidev konverteerimine uude failivormingusse, mis töötab uues riist- ja tarkvarakeskkonnas;
- 3) materjali viimine mõnda standardvormingusse, mis tagab andmete säilimise sõltumatult riist- ja tarkvarakeskkonnast.

Sobiva strateegia valik sõltub peamiselt funktsionaalsusest, mida antud objekti kasutamiseks on vaja säilitada. Digitaalse kultuuripärandi intensiivse kasutamise vajadusest lähtuvalt tuleks eelistada kas sobilike standardsete failivormingute juurutamist või andmete regulaarset konverteerimist uutesse failivormingutesse. Pidev tehnoloogia arengu jälgimine ja analüüs on aluseks failide konverteerimise ja kopeerimise jaoks sobivaima tehnilise lahenduse leidmiseks. Kultuuripärandi digitaalse säilitamise organisatsiooniline raamistik peab silmas pidama vajadust tark- ja riistvaraliste lahenduste uuendamise ja monitoorimise järele.

Lisaks eelpoolloetletud strateegiate rakendamisele tuleb perioodiliselt uuendada andmekandjaid, millele digitaalsed objektid on salvestatud, et tagada nende füüsiline säilimine. Enamasti tehakse andmekandjast mitu koopiat, mis sobivate tingimuste puhul hoiustatakse eri paigus asuvates hoidlates.

Digitaalse säilitamise hea praktika juurde kuulub säilitamisega seotud tegevuste ning failide töötlemise planeerimine ja dokumenteerimine. Säilitamise metaandmed on eraldi kirjeldusekateegooria, mille loomine tuleb digiteerimisprojektidesse sisse planeerida ning selleks vajalikud ressursid ette näha (vt peatükk 7).

8.3 Digitaalse säilitamise haldamine ja maksumus

Üksiku mäluasutuse võimalused nõuetekohast digitaalse säilitamise süsteemi sisse seada on enamasti piiratud. Tavaline praktika piirdub vaid füüsiliste objektide (failide ja andmekandjate) hoiustamisega, kuid seni puuduvad nii põhjalikum oskusteave kui ka võimalused tagada digitaalse kultuuripärandi intellektuaalne kasutatavus pikema aja jooksul. Samuti on üldjuhul puudulik digitaalseks säilitamiseks vajalik metaandmestik. Sellistelt eeldustelt on raske ja kulukas üles ehitada hajutatud kultuuripärandi digitaalse säilitamise süsteemi, kus mäluasutused haldaksid oma digitaalseid kogusid ise ning suudaksid garanteerida nende säilimise.

Mahukas ja garanteeritud digitaalse säilitamise sisseseadmine nõuab mastaapseid investeeringuid tehnoloogiasse ning pidevaid kulutusi säilitatava materjali töötlemiseks ja kirjeldamiseks, aga ka kvalifitseeritud tööjõu palkamist. Neid vajadusi arvestades on otstarbekas tagada kultuuripärandi digitaalse säilitamise võimalikkus ühtse lahendusena kõigi mäluasutuste jaoks, seda kas eraldi tsentraalse digitaalarhiivina või teenusena selleks kvalifitseeritud asutuselt (vt peatükk 10).

Mäluasutustele kuuluv digitaalse kultuuripärandi omandiõigus ei kandu tsentraalsele või teenusena korraldatud digitaalse säilitamise institutsioonile, kelle ülesandeks on üksnes hoida ja säilitada digitaalse materjali kasutatavus. Intellektuaalne kontroll kultuuripärandi ja selle kasutamise üle jääb mäluasutustele.

8.4 Riskid

Peamisteks riskideks digitaalsel säilitamisel on andmekandja füüsilisest kahjustumisest või säilitatava materjali iganemisest tulenev informatsiooni pöördumatu kahjustumine või hävimine — kasutamatuks muutumine.

Vältimaks säilitatava informatsiooni pöördumatut hävimist kasutatakse nii tehnilisi kui ka organisatoorseid arhiivindusvõtteid, mida mäluasutused peaksid rakendama. Kuna digitaalne informatsioon on lihtsalt kopeeritav, osutub otstarbekaks teha andmekandjatest tagatiskoopiad, mis tuleks hoiustada põhikoopiast eraldi;; failivorminguid, mis on visad kasutusel kaduma, tuleks analüüsida ning aegsasti planeerida failide konverteerimist uuematesse vormingutesse; regulaarne andmekandjate loetavuse kontroll aitab avastada vigu salvestustes ning vigased andmekandjad saab asendada; digitaalse säilitamise toimingute piisav kirjeldamine väldib hilisemate otsustuste (nt konverteerimine uutesse failivormingutesse) langetamise muutumist raskeks või kulukaks.

8.5 Vastutus ja rollid

Digitaalse kultuuripärandi pikaajalise kasutamise ja säilitamise tagamine on üks mäluasutuste ees seisvaid väljakutseid. Sellega toimetulek eeldab vastastikust koostööd ja intellektuaalse kapitali arendamist, et ressursse otstarbekalt hallata.

Mäluasutus vastutab digiteeritud kultuuripärandi säilitamise jaoks sobivate standardite ja failivormingute valiku ning säilitamistoimingute kirjeldamise eest. Kultuuripärandi säilitamise eest otseselt vastutav mäluasutus saab ka otsustada, kas ja millises ulatuses on otstarbekas kasutada teenuste sisseostmist.

Valdkonna tasandil saab langetada otsuseid digitaalse säilitamise ühiseks korraldamiseks ning sobivate standardite ja failivormingute valimiseks, arendada koostööd, vahetada kogemusi ja informatsiooni teiste valdkondade mäluasutustega, uurimis- ja arendusasutustega. Valdkonnasiseselt on otstarbekas luua nn ekspertkeskus, mis koordineeriks säilitamisega seotud tegevusi vastavas valdkonnas ja pakuks väiksematele asutustele teenuseid.

Riiklikul tasandil tuleb kaaluda võimalust luua digitaalseks säilitamiseks vajaliku infrastruktuuri ja organisatsiooni tsentraliseeritud mudel kultuuripärandi digitaalse tagatisefondi säilitamiseks. Ulatuslikuks digitaalseks säilitamiseks sobiva keskkonna ja süsteemi väljaarendamisel on vajalik koostöö uurimis- ja arendusasutustega kõikidest sektoritest ning ressursside taotlemine nii riigieelarvest kui ka Euroopa arengufondidest.

8.6 Soovitused

- 28.** Tuleb kokku kutsuda ekspertide töörühm, kes kaardistab mäluasutuste vajadused kultuuripärandi digitaalseks säilitamiseks ning formuleerib funktsionaalsed nõuded digitaalarhiivile.
- 29.** Kultuuriministeerium ja kultuuripärandi eri valdkondi esindavad asutused peaksid uurima võimalusi tellida digitaalset säilitamist teenusena Rahvusarhiivilt ja teistelt kvalifitseeritud asutustelt ja ettevõtetelt.
- 30.** Kultuuriministeerium ja kultuuripärandi eri valdkondi esindavad asutused töötavad välja kultuuripärandi säilitamise üldstrateegia.
- 31.** Kultuuriministeerium ja kultuuripärandi eri valdkondi esindavad asutused peaksid toetama digiteerimise ja digitaalse kultuuripärandi säilitamisega seotud uurimusi.
- 32.** Kultuuripärandi eri valdkondi esindavad asutused peavad mäluasutuste seas propageerima digitaalse säilitamise hea praktika põhimõtteid ning nende järgimist.
- 33.** Mäluasutused peavad arvestama vajadusega digitaalset kultuuripärandit pikaajaliselt säilitada, tegema sellest lähtuvalt sobivaid otsuseid materjali vormingute kohta, dokumenteerima säilitamist ning planeerima vastavad kulutused projektide eelarvetesse.
- 34.** Mäluasutused peavad silmas pidama, et digiteerimine ning kultuuripärandi digitaalsena säilitamine ei asenda vajadust edasi säilitada analoog-objekte.

9. Digitaalse kultuuripärandi kasutamine

Mäluasutused üle maailma on asunud kogude täiendamise kõrval rohkem tähelepanu pöörama nende poolt säilitatava kultuuripärandi kättesaadavusele. Kultuuripärandi säilitamise ülim mõte on kasutatavus ühiskonna ja selle liikmete mitmekülgsuse ja kasvavate vajaduste rahuldamiseks. Uus rõhuasetus kultuuripärandi laiemale kasutamisele sai algtoke interneti arenemisest ülemaailmseks informatsioonivahetamise viisiks, mis võimaldab mäluasutuste teenused viia ühetaoliselt (peaaegu) igaiheni, leida uusi kasutajagruppe ning tutvustada oma kultuuripärandit väljaspool oma riigi ja keele piire.

Interneti-põhise kultuuripärandi kasutamise heaks näiteks on rahvuslikud nn kultuuriportaalid, mis võimaldavad otsinguid mis tahes mäluasutuse kogudes, juurdepääsu digitaalsetele kogudele ööpäevaringselt ja sõltumatult geograafilisest asukohast (kui on olemas internetiühendus). Ühtsete portaalideni jõudmine nõuab hulga eeltöid ning mitmeid kokkulepeid nii mäluasutuste kui ka tervete valdkondade vahel.

9.1 Juurdepääs digitaalsele kultuuripärandile

Mäluasutuste pakutavaid digitaalseid teenuseid juurdepääsuks digitaalsele kultuuripärandile jaotatakse nelja tasemesse. Eesti mäluasutused on praeguseks astunud alles esimese sammu ning on tegemas kasutajatele kättesaadavaks elektroonilisi katalooge, samuti andmebaase informatsiooniga oma kogude kohta. Järgmise taseme teenuseid — juurdepääs digiteeritud materjalidele — on seni kättesaadaval minimaalselt. Digiteeritud kultuuripärandi kontrollitud levitamiseks erinevatele kasutajagruppidele on olemas erinevaid kanaleid, avalik juurdepääs interneti kaudu on neist vaid üks võimalikke; materjale saab kasutada ka CD-plaatidelt ning otse mäluasutustes.

Järgmisteks sammudeks on digitaalse kultuuripärandi rikastamine kontekstiga, s.o mäluasutuste ekspertteadmise lisamisega digitaalsetele objektidele. Viimane lisaväärtuse tase võiks olla interaktiivsete teenuste pakkumine ning kasutaja jaoks personaliseeritavad keskkonnad, nt õppetöö või analüütiliste uurimistööde jaoks.

Ühtse ning “jagatud võrgukeskkonna”⁹ loomine eeldab koordineeritud tööd mäluasutuste ja valdkondade vaheliste kokkulepete saavutamiseks, mis võimaldaksid kasutajatele ühiste teenuste pakkumist.

9.2 Eeldused digitaalse kultuuripärandi ühtseks kasutamiseks

Tehnilised võimalused selliste sujuvate ja integreeritud teenuste pakkumiseks on juba olemas; seni on puudu sisust ehk digiteeritud kultuuripärandist ning kokkulepetest mäluasutuste vaheliste ühtsete ja ühilduvate standardite kasutamiseks.

⁹ L. Dempsey, “Scientific, Industrial, and Cultural Heritage: a shared approach” (2000)

Kirjeldusstandardid

Interneti otsingumootorid, mis on küll kiired ja efektiivsed, ei suuda teostada otsinguid raamatukogude ja arhiivide kataloogides – nendest millegi üles leidmiseks tuleb päring esitada otse kataloogiandmebaasi. Erinevatel mäluasutustel (arhiividel, muuseumidel, raamatukogudel) on läbi aegade välja kujunenud erinevad kogude kirjeldamise traditsioonid, mistõttu kõigi valdkondade katalooge katvaid päringuid on raske või võimatu koostada. Ühtse otsingumootorini jõudmine, mis kataks kõigi mäluasutuste katalooge, eeldab kataloogide ja kirjelduste ühildamist ja standardiseerimist (vrd peatükk 7). Metaandme- ja kirjeldusstandardite ühildamine ei tähenda ühtse kataloogi või standardi kehtestamist kõigile mäluasutustele, vaid olemasolevate kirjelduselementide võrdlemist ning ühilduvuse tagamist nende vahel.

Ühiste standarditeni jõudmine on aega ja ressursse nõudva koostöö tulemus, kus tehnoloogial on organisatsioonilise koordineerimise kõrval teisejärguline roll. Alati ei ole võimalik üle võtta või kopeerida teistes riikides tehtut, sest kirjeldamistraditsioonid on riigiti tihti erinevad. Siiski on otstarbekas vältida “jalgratta taasleiutamist” ning taotleda kokkuleppeid mitte üksnes Eesti mäluasutuste vahel, vaid tagada kirjeldusstandardite ühilduvus ka rahvusvaheliste standarditega.

Kvaliteetne sisu

Kultuuripärandi digiteerimiseks on erinevaid põhjusi (vt peatükk 4), millest olulisimad, kuid siiski vaid osa, on seotud mäluasutuste kogudele juurdepääsu parandamisega. Olenevalt digiteerimise eesmärgist erinevad ka kvaliteedinõuded digiteerimisele ning selle tulemustele, kusjuures samast analoog-objektist võidakse luua mitu erineva kvaliteediga digitaalset objekti. Tavaline praktika on luua lisaks kõrgekvaliteedilisele nn tagatiskoopiale ka madalama kvaliteediga ning väiksema failimahuga kasutuskopia ehk näidis- või vaatlusfail, mis sobib internetis avaldamiseks, kuid mis ei pruugi edasi anda kogu originaal-objekti detailirohkust. Näidis ja vaatlus- ning eelvaatlusfailide (*thumbnail image*) loomine on tihti seotud autorikaitse nõuetega, mis ei võimalda täiemahulist digiteeritud informatsiooni vabalt edastada.

Madala kvaliteediga digitaalne kultuuripärand ei ole aga kõigi kasutajagruppide jaoks piisav või küllalt atraktiivne: tekstide halb loetavus, kujutiste hägusus, heli madal kvaliteet, halb või puudulik kirjeldatus jne. ei soodusta kultuuripärandi digitaalsena kasutamist. Mäluasutused peavad võtma eesmärgiks jagada kasutajatega kõrgekvaliteedilist digitaalset materjali ning pakkuma kontekstiga rikastatud teenuseid, mis muudaks digiteerimisprojektid teadmispõhise ühiskonna loomise osaks.

Kontrollitud juurdepääs

Autoriõiguslikust aspektist vaadatuna on teoste digitaalsesse vormi viimine seotud teose reprodutseerimisega. Reprodutseerimine hõlmab teosest koopia(te) tegemist arvutiokraanile kuvamisena, digitaalses vormis salvestamisena arvutivõrku, arvuti püsिमällu või salvestusseadmesse, väljatrükki paberile, digitaalse, paber- või muus vormis koopia edasist reprodutseerimist. Seega on kõigi autorikaitse alla kuuluvate digitaalsete tagatis- ja kasutuskopiate puhul tegemist teose reprodutseerimisega, ning nende kasutamine on võimalik üksnes autori või autoriõiguste omaniku loal.

Teost, mille suhtes autoriõiguse kehtivuse tähtaeg on lõppenud, võivad kasutada kõik isikud.

Teose omanikuna vaadeldakse digitaalse kultuuripärandi kontekstis mäluasutusi, kelle kollektsioonidest digitaalseid koopiaid tehakse. Teoste omanikel on samuti õigus kehtestada piiranguid digitaalse materjali kasutamiseks ja taasesitamiseks (reprodutseerimiseks).

Digitaalsete materjalide reprodutseerimisõiguste lahendamiseks tuleb luua normide ja lepingute süsteem, mis arvestab nii autoriõiguste kui ka digiteeritavate materjalide omanike huvisid, ning välja töötada vahendid kasutajate identifitseerimiseks ja autoriseerimata kasutuse tõkestamiseks. Eesmärk on saavutada kokkulepete ja normide süsteem, mis võimaldab kõigile kasutajatele vaba juurdepääsu:

- 1) otsinguks vajalikele metaandmetele (s.o kataloogidele);
- 2) suurele osale madalama kvaliteediga digitaalsetele koopiatele;
- 3) piiratud ja kontrollitud juurdepääsu originaalilähedastele digiteeritud materjalidele.

Digitaalse kultuuripärandi kasutamine ei tohi ohtu seada materjali seisukorda ja säilitamistingimusi ega kahjustada autorite ja omanike huvisid (vrd peatükk 8).

Tehnilised lahendused

Kultuuripärandil on palju erinevaid kasutajagruppe, kellel on erinevad ootused digitaalsete teenuste suhtes, mida mäluasutused pakkuda võiksid. Kõikide kasutajagruppide jaoks ideaalset internetiportaali või interaktiivset töövahendit ei õnnestu luua, mistõttu jääb ka edaspidi mäluasutusele ülesanne edastada digitaalset kultuuripärandit mitmete, spetsialiseeritud kanalite kaudu. Tehnilised lahendused digiteeritud materjalide kasutamiseks peavad arvestama nii kasutajagruppide erivajadusi kui ka kasvavat materjali mahtu. Mäluasutuste üha täienevad digitaalsed kogud ei sea eskaleeruvuse ja kasvusuutlikkuse nõudeid mitte ainult säilitamise süsteemidele, vaid ka kasutamise süsteemidele, mis võimalusel peaksid kasutama avatud tehnoloogiaid.

Kuigi mäluasutustele jääb alati roll teenindada oma spetsialiseerunud sihtgrupe ning leida selleks sobivaimad viisid, on kõigi mäluasutuste ülesanne digitaalse kultuuripärandi ühtse kasutamise eesmärgist lähtuvalt luua vahendid ja võimalused kataloogiandmete ühildamiseks ühtsesse kultuuriväärtuste portaali.

9.3 Riskid

Digitaalse kultuuripärandi efektiivset kasutamist võivad takistada eelkõige piisava ja omavahel ühilduva mäluasutuste kogude kirjelduse puudumine, digitaalse kultuuripärandi vähesus ja madal kvaliteet ning juurdepääsu tagamise tehniliste lahenduste vähene võimsus.

Selliste ohtude vältimine nõuab tugevat koordineerivat tegevust mäluasutuste vaheliste kokkulepete saavutamiseks kirjeldusstandardites ning piisavaid ressursse digitaalse kultuuripärandi kasutamise infrastruktuuri väljaehitamiseks.

Digitaalsetest kultuurivormidest osa saamine eeldab lisaks teadmistele ka sellest osasaamise vahendite (tark- ja riistvara) olemasolu. Kultuuris osaleja (kasutaja)

muutub sõltuvaks digitaal tehnoloogiast ja selle kasutamiseks vaja minevast infrastruktuurist. Sellest tulenevalt muutub oluliseks, kuidas demokratiseerida juurdepääsu digitaalselt säilitatavale kultuuripärandile ning mida saavad mäluasutused ära teha olukorra parandamiseks.

94 Vastutus ja rollid

Mäluasutusel on põhjalikem ülevaade oma kasutajagruppidest ja nende vajadustest, mistõttu tuleb mäluasutustel kaardistada oma kasutajate vajadused ning arvestada neid digitaalse kultuuripärandi kasutamise vahendite loomisel.

Mäluasutused peavad osalema kirjeldusstandardite väljatöötamisel, ühiseid standardeid rakendama ning jagama oma kataloogiandmeid teiste mäluasutustega.

Valdkonna tasandil tuleb koordineerida ühtsete kirjelduspõhimõtete rakendamist ning teha teiste valdkondadega koostööd ühilduvate metaandmestandardite väljatöötamisel.

Riiklikul tasandil lasub vastutus koordineerida ühilduvate metaandmestandardite väljatöötamist kõigi mäluasutuste jaoks ning nende rakendamist ühtse digitaalse kultuuripärandi kasutus-portaali või juurdepääsupunkti loomisel.

95 Soovitused

35. Tuleb kokku kutsuda ekspertide töörühm, kes kaardistab mäluasutuste vajadused digitaalse kultuuripärandi kasutamisel ning formuleerib funktsionaalsed nõuded kasutusvahendite kohta.
36. Kultuuriministeerium peab korraldama kultuuripärandi internetiportaali loomise vastavalt Euroopa Komisjoni juhiste le.
37. Tuleb kokku kutsuda ekspertide töörühm, kes analüüsib eri mäluasutuste ja valdkondade kirjeldusstandardeid ning annab soovitused nende ühildamiseks.
38. Kultuuriministeerium ja kultuuripärandi eri valdkondi esindavad asutused peavad looma sideme ning koostöö haridusasutustega, sh Eesti e-Ülikooli projektiga, et propageerida digitaalse kultuuripärandi kasutamist õppe- ja teadustöös.
39. Kultuuripärandi eri valdkondi esindavad asutused peavad koordineerima ja juhtima kirjeldusstandardite ühildamist nii oma valdkonna mäluasutuste vahel kui ka teiste valdkondadega.
40. Mäluasutused peavad langetama strateegilise otsuse oma kataloogide ning kirjeldava informatsiooni avalikustamiseks ühiste ühilduvusstandardite alusel.
41. Mäluasutused peavad tagama autoriõiguste kaitstuse ning kontrollitud juurdepääsu oma digitaalsetele kogudele. Vajadusel tuleb autoriõiguste kaitsega seotud vajaduste kohta tellida juriidiline ekspertiis.

Lisa 1: Terminid

Arhivaal (*record*)

Dokument, millele on kehtestatud säilitustähtaeg või mida säilitatakse tema väärtuse tõttu ühiskonnale, riigile, omanikule või teisele isikule.

Auvis (*audiovisual document*)

Eriseadmete abil kuulmis- ja nägemismeelega tajutava informatsiooni kandja: heliplaat, helilint, helikassett, diaposiitiv, diafilm, videokassett, mikrokaart ja mikrofilm.

Digitaalarhiiv (*archive*)

Digitaalsete arhivaalide kogumise ja säilitamise ning neile juurdepääsu tagamisega tegelev arhiiviasutus.

Digitaalne kultuuripärand (*digital heritage*)

Kultuuripärandi digitaalne osa, mis on kas loodud digitaalsena või saadud digiteerimise teel.

Digitaalne säilitamine (*digital preservation*)

Laialt defineeritav kui digitaalse informatsiooni kuvamise, töötlemise ja kasutamise võimaluse säilitamine pidevalt muutuva tehnoloogia tingimustes. Kitsamalt mõistetakse digitaalset säilitamist kui planeeritud tegevuste kogumit, mille eesmärgiks on tagada digitaalsete materjalide kasutatavus nii kauaks kui seda on vaja.

Digiteerima, digitaliseerima (*digitisation*)

Digitaalkujul väljendama või esitama andmeid, mis ei ole diskreetandmed.

Dokument (*document*)

Dokument on mis tahes teabekandjale jäädvustatud teave, mis on loodud või saadud asutuse või isiku tegevuse käigus ning mille sisu, vorm ja struktuur on küllaldane faktide või tegevuse tõestamiseks.

Dokumendipärand (*documentary heritage*)

Käsikirjad, trükitud dokumendid, muu meedia ja kogud, mis omavad pikaajalist tähtsust nendes leiduva info, provenientsi, füüsilise formaadi või mõne muu eristatava füüsilise või intellektuaalse tunnuse poolest. Unikaalse ja erilise väärtuse tõttu soovitakse neid säilitada kasutamiseks tulevikus.

Elektroniline teavik (*electronic publication, electronic document*)

Magnet-, optilisele või muule alusele (magnetlint, magnetketas, kompaktplaad jm) masinloetavas vormis jäädvustatud informatsiooni kandja.

Hall kirjandus (*grey literature*)

Hall kirjandus on kirjandus, mida toodetakse erinevatel tasanditel valitsus- ja teadusasutuste, äri- ja tootmisringkondade poolt nii trükituna kui ka elektroonselt, kuid mis ei ole kontrollitud kaubanduslike kirjastajate poolt.

Kasutuskoopia (kasutusfail, masterfail, kasutusformaat) (user copy)

Info uuendamise teel valmistatud koopia, mille eesmärgiks on tagada info võimalikult laialdane kasutatavus, vähendades samaaegselt originaali kahjustusi sagedase kasutamise tõttu.

Kultuuripärand (cultural heritage, heritage)

Ajaloolise, teadusliku, kunstilise, sotsiaalse, tehnoloogilise vm väärtusega objektid ja sündmused, mida säilitatakse tulevastele põlvkondadele. Mineviku erinevate traditsioonide ja vaimsete saavutuste tulemused ja tunnistused.

Metaandmed (kirjeldusteave) (metadata)

Andmeid ja andmesüsteeme kirjeldav teave nende kasutamise, säilitamise ja haldamise võimaldamiseks.

Museaal (museum object)

Muuseumis arvele võetud kultuuriväärtusega asi.

Mäluasutus (memory institution)

Asutus, mis tegeleb peamiselt info kogumise, säilitamise, töötlemise ja edastamisega. Mäluasutuste hulka kuuluvad raamatukogud, arhiivid, meediaarhiivid, muuseumid, teadus- ja arendusasutused (nt geenipangad jne), jm organisatsioonid.

Normkirje (authority record)

Normkirje standardisse ehk objekti andmikku kuuluv objekti omadust, valmistamist või teket, päritolu, otstarvet või kasutamist kirjeldav normatiivne kirjend, mille teostamise viis on reguleeritud juhendi või eeskirjadega.

Normkirje standard (authority record standard)

Andmete süstemaatiline kogum, mis kirjeldab mingi objekti olemust, valmistamist või teket, päritolu, otstarvet ning kasutust ja mille alusel on võimalik identifitseerida kirjeldatavat objekti. Mida põhjalikum on andmik, seda täpsemini on võimalik identifitseerida objekti teiste samaväärsete objektide seas.

Rahvusteavik (national publication)

Kõik teavikud, mis on ilmunud Eestis, eesti keeles või puudutavad Eestit, sõltumata nende ilmumiskohast. Rahvusteavikute alla kuuluvad trükised, auvised, elektroonilised teavikud ja võrguväljaanded.

Tagatiskoopia (preservation copy, archival copy, safety copy)

Originaaldokumendi koopia selles leiduva teabe säilitamiseks ja taasesituseks juhul, kui originaal kahjustub või hävib

Teavik (library material, publication)

Piiritletav, mis tahes kandjale talletatud informatsiooni kogum (nt trükis, auvis, masinloetavas vormis informatsioonikandja jne).

Trükis (publication, printed matter)

Trükitehniliste vahenditega valmistatud informatsioonikandja, kaasa arvatud rahvusvahelises pimedate kirjas (Braille' kirjas) väljaanne-

Pariisi konventsioon ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse kohta
(16. novembrist 1972. a.)¹⁸

Euroopa arhitektuuripärandi kaitse konventsioon (Granada, 3. oktoobrist 1985. a.)¹⁹

Arheoloogiapärandi kaitse Euroopa konventsioon (Valletta, 16. jaanuarist 1992.
a.)²⁰

Euroopa kultuurikonventsioon (Pariis, 19. detsember 1954. a.)²¹

---

¹⁸ Pariisi konventsioon ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse kohta 16. novembrist 1972.a.
Ratifitseeritud 05.04.1995.a., RT II 1995, 10, 53.

¹⁹ Euroopa arhitektuuripärandi kaitse konventsioon Granada 3. oktoober 1985.a. Eesti Vabariigi poolt alla
kirjutatud 03.05.1996.a., ratifitseeritud 23.10.1996.a., RT II 1996, 36/37, 133.

²⁰ Arheoloogiapärandi kaitse Euroopa konventsioon Valletta 16. jaanuar 1992.a. Eesti Vabariigi poolt alla
kirjutatud 03.05.1996.a., ratifitseeritud 23.10. 1996.a., RT II 1996, 36/37, 134.

²¹ Euroopa kultuurikonventsioon Pariis 19. detsember 1954. Eesti Vabariigi poolt alla kirjutatud 6.05.1992.a.,
RT II 1996, 11/12, 35.

Tegevuskava 2004—2007

Kultuuripärandi digitaalse säilitamise kavandamiseks ja korraldamiseks

Tegevuskavas on töid teostavate ning selle eest vastutavate asutuste ja organisatsioonide tähistamisel kasutatud järgmisi lühendeid:

Kultuuriministeerium – KM

Haridus- ja Teadusministeerium – HTM

Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium — MKM

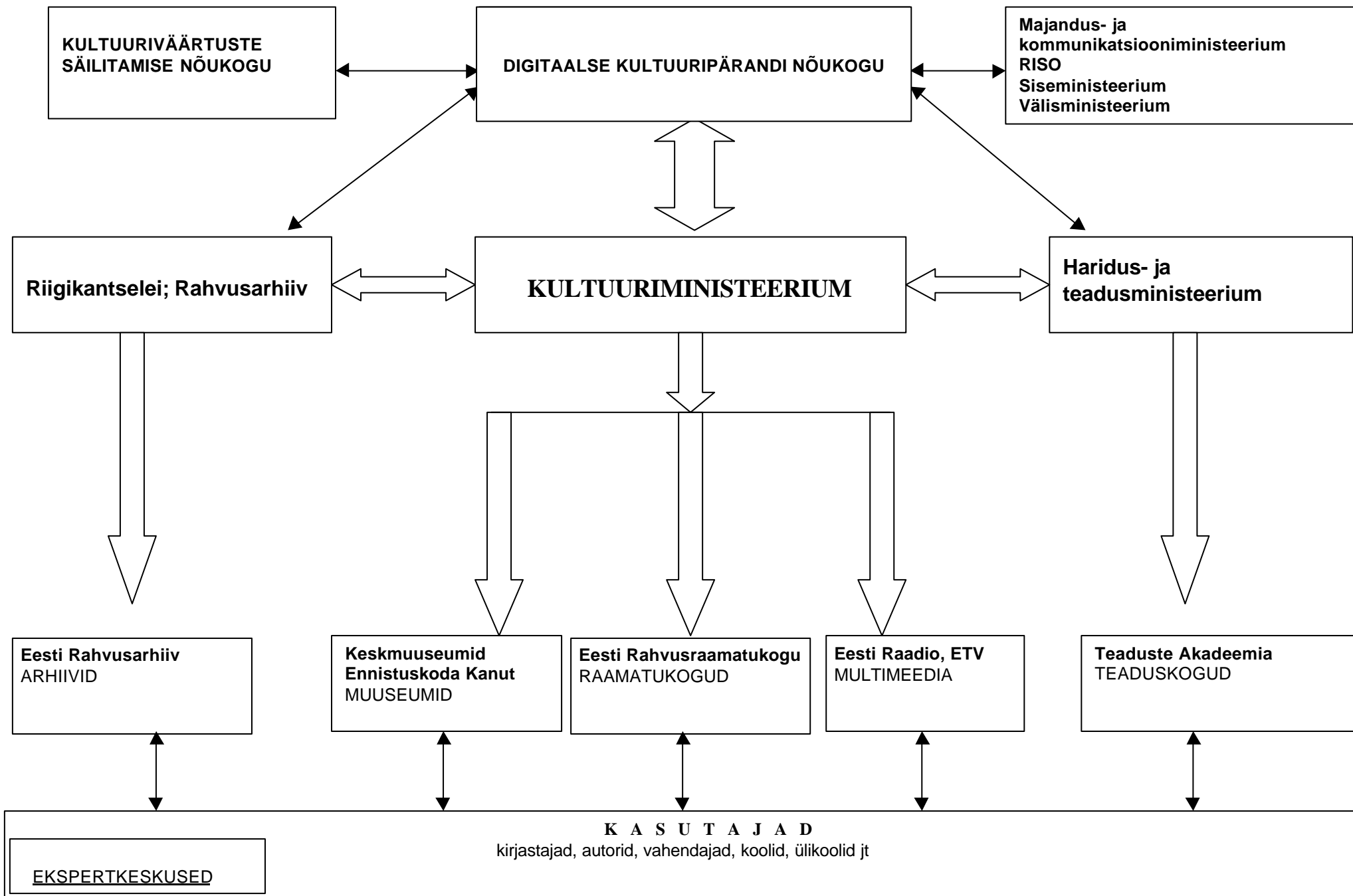
Riigikantselei – RK

Rahvusarhiiv – RA

Rahvusraamatukogu — RR

Kultuuriväärtuste Säilitamise Nõukogu – KSN

Digitaalse Kultuuripärandi Nõukogu — DKN

Tegevuskava elluviimiseks kasutatakse 2004. aastal järgmisi finantseerimisallikaid:

1. Kultuuriministeeriumi projekt “Kultuuriväärtuste digitaalne säilitamine (**KDS**)” – 800 000 krooni;
2. Euroopa Liidu programm **MINERVA** (Eesti-poolne partner on Kultuuriministeerium) – 390 000 krooni;
3. Euroopa Liidu projekt **ReUSE** (Eesti-poolne partner on Rahvusraamatukogu) – 550 000 krooni;
4. Kultuuriministeeriumi, Haridus- ja Teadusministeeriumi, Riigikantselei ning mäluasutuste jooksvad eelarved.

Kulude prognoosid täpsustatakse järgneva tegevuse käigus. Vajadusel leitakse täiendavaid finantseerimisallikaid. Finantseerimine käivitatakse riikliku programmi (**RP**) alusel.

Tegevus	Tähtaeg	Vastutajad, teostajad	Finantseerimisallikas	Eelarve 2004 aastaks	Eelarve 2005-2007
1. Koordineerimine		KM, DKN	projekt KDS MINERVA	200 000 100 000	600 000
1.1. Pikaajalise arendamise kava väljatöötamine ja pidev täiendamine	1.05.04	KM, DKN	KDS		
1.2. Riikliku programmi ettevalmistamine ja selle täitmise korraldamine	31.12.04	KM	KDS		
1.3. Töörühmade moodustamine ja nende töötulemuste analüüs	pidevalt aastani 2007	KM, DKN	Minerva		
1.4. Välisrahade taotlemine, ühisprojektide finantseerimistaotluste analüüs, rahastamisotsuste tegemine	pidevalt aastani 2007	KM, DKN	KDS		
1.5. Rahvusvahelise koostöö koordineerimine	pidevalt aastani 2007	KM, DKN	Minerva		
1.6. Digiteerimisprojektide koordineerimine	pidevalt aastani 2007	KM	KDS		
2. Normatiivse aluse korrastamine			KDS MINERVA	100 000 100 000	200 00
2.1. Regulaatsioonide muutmine	1.01.05	KM, RK	KM, RK üldised tegevuskulud		
2.2. Standardite väljatöötamine ja rahvusvaheliste standardite kohaldamine kasutuseks	1.01.05	RK, DKN, KSN	RK sihtfinantseerimine		
2.3. Metaandmete ühtlustamine	1.01.05	DKN	KDS, Minerva		
3. Kultuuripärandi inventeerimine ja hindamine			KDS MINERVA	50 000 40 000	100 00
3.1. Hindamis- ja valikukriteeriumide väljatöötamine kultuuripärandi säilivusriskide hindamiseks	1.12.04	KSN	KDS, Minerva		
3.2. Kolleksioonide inventuuri korraldamine kultuurivarade valimisel pikaajaliseks säilitamiseks	1.11.04	KSN, mäluasutused	KDS		
3.3. Valdkondate "punaste raamatute" koostamine	pidevalt aastani 2007	KSN, mäluasutused	KDS		
4. Koolitus ja teavitamine			KDS MINERVA	200 000 100 000	600 000
4.1. Konsultantide (ekspertkeskuste) süsteemi loomine	1.05.04	DKN, KM	KM, Minerva	100 000	
4.2. Koolitusmaterjalide koostamine ja tõlkimine	pidevalt aastani 2007	KM, HTM, DKN	KDS, Minerva	50 000	
4.3. Teabepäevade ja seminaride korraldamine	aastani 2007	DKN, KM, HTM	KM, HM		
4.4. Praktilise tegevuse koolituse korraldamine	aastani 2007	Ekspertkeskused	KDS, Minerva	150 000	

5. Registri ja veebilehe koostamine				KDS MINERVA	50 000 50 000	250 000
5.1.	Digitaalse kultuuripärandi veebilehe loomine ja ülalpidamine	31.05.04	KM	Minerva	50 000	
5.2.	Digitaalsete kollektsoonide registri loomine ja ülalpidamine	1.06.05	KM, DKN	KDS		
5.3.	Digiteerimise ja vastava koolituse alast infot vahendava portaali loomine ja ülalpidamine	31.12.05	KM, DKN	KDS	50 000	
6. Infrastruktuuri täiustamine				KDS RP	200 000	9 500 000
6.1.	Digiteerimiseks, kogumiseks ja säilitamiseks vajaliku tehnoloogilise keskkonna inventuuri korraldamine ja arendusvajaduste hindamine	31.12.04	KM, DKN, RA, HTM	KDS	200 000	
6.2.	Digitaalse informatsiooni kogumiseks ja säilitamiseks vajaliku tehnoloogia koordineeritud arendamine	aastani 2007	10 mäluasutust	RP		3 000 000
6.3.	Digiteerimiseks vajaliku tehnoloogia koordineeritud arendamine	aastani 2007	10 mäluasutust	RP		5 000 000
6.4.	Digitaalsele informatsioonile juurdepääsu tagamiseks vajaliku tehnoloogia koordineeritud arendamine	aastani 2007	15 mäluasutust	RP		1 500 000
7. Digitaalselt sündinud informatsiooni kogumine		aastani 2007	mälu- asutused	mäluasutuste tegevuskulud		
7.1.	Digitaalselt sündinud materjali valimine säilitamiseks vastavalt kehtestatud kriteeriumidele					
7.2.	Digitaalse informatsiooni kogumine ja salvestamine					
7.3.	Digitaalse informatsiooni kirjeldamine vastavalt normidele ja standarditele					
7.4.	Kvaliteedi ja säilivuse kontrollimine					
7.5.	Digiteeritud kollektsoonidele juurdepääsu korraldamine					
7.6.	Projektide ja taotluste koostamine					
8. Kogude digiteerimine		aastani 2007	mälu- asutused	mäluasutuste tegevuskulud		
8.1.	Kollektsoonide digiteerimine ja salvestamine vastavalt kehtestatud kriteeriumidele					
8.2.	Digitaalse informatsiooni kirjeldamine vastavalt normidele ja standarditele					
8.3.	Kvaliteedi ja säilivuse kontrollimine					
8.4.	Digiteeritud kollektsoonidele juurdepääsu korraldamine					
8.5.	Projektide ja taotluste koostamine					

9. Digitaalse arhiivi loomine				ReUSE, KM RP	650 000	850 000 4 600 000
9.1.	Rahvusvaheliselt tunnustatud digitaalsete arhiivide lahendusvariantide testimine ja töötava mudeli loomine	31.12.05	RR	ReUSE KM	550 000 100 000	750 000 100 000
9.2.	Pikaajaliseks säilitamiseks vajaliku arhiivi nõuete ja projekti koostamine	31.12.05	KM, DKN,RK RA, MKM	RP		500 000
9.3.	Tehnilise keskkonna loomine või arhiveerimisteenuse sisseostu korraldamine	31.12.06	RK, RA, MKM	RP		3 000 000
9.4.	Normtehnilise dokumentatsiooni koostamine	31.12.06	DKN, RA	RP		100 000
9.5.	Digitaalse arhiivi ülalpidamine ja arendamine	31.12.07	DKN, RA	RP		1 000 00
10. Digitaalse arhiivi kasutamine				RP		900 000
10.1.	Ühilduvatel metaandmetel põhineva kataloogi avalikustamine veebis	31.12.07	DKN, RA	RP		500 000
10.2.	Erinevate mäluasutuste digitaalsetele kolleksioonidele juurdepääsu korraldamine ühtse portaali kaudu	31.12.06	DKN, KM, RA, HTM	RP		300 000
10.2.	Erinevate mäluasutuste oma infoportaalide jaoks nõuete ja standardite väljatöötamine	31.12.05	DKN,KM, RA, HTM mäluasutused	RP		100 000